

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mirjam Papler

**IRANSKI JEDRSKI PROGRAM KOT SODOBNI
VARNOSTNI PROBLEM**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mirjam Papler

Mentor: doc. dr. Vinko Vegič

**IRANSKI JEDRSKI PROGRAM KOT SODOBNI
VARNOSTNI PROBLEM**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

IRANSKI JEDRSKI PROGRAM KOT SODOBNI VARNOSTNI PROBLEM

Iranski jedrski program je aktualna tema mednarodnih odnosov, kateri mnogo pozornosti namenjajo tudi mediji. Iran je podpisnik Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja iz leta 1968, v kateri je zapisano da država neimetnica jedrskega orožja lahko pridobiva jedrsko energijo za civilne namene, vendar ne sme izdelati oz. kako drugače pridobiti jedrskega orožja. Inšpektorji Mednarodne agencije za jedrsko energijo ne morejo z gotovostjo trditi, da je iranski jedrski program namenjen zgolj v miroljubne namene, zato iranski jedrski program predstavlja sodobni varnostni problem. Zato mednarodna skupnost poskuša z diplomatskimi prizadevanji Iran prepričati v zaustavitev bogatenja urana, vendar brez večjih uspehov. Mednarodna skupnost je namreč mnenja, da širjenje jedrskega orožja negativno vpliva na varnost. V času hladne vojne je obstajala možnost izbruha jedrske vojne med Sovjetsko zvezo in Združenimi državami Amerike, danes pa je večja verjetnost, da jedrsko orožje uporabijo teroristi ali nove države imetnice jedrskega orožja, ki nimajo izkušenj v ravnanju s tem mogočnim orožjem. Kljub temu, da si celotna mednarodna skupnost želi, da bi Iran zaustavil jedrski program, pa mednarodni akterji (države in organizacije) ne najdejo skupnega jezika, saj zasledujejo lastne interese.

KLJUČNE BESEDE: jedrsko orožje, bogatenje urana, Iran, Mednarodna agencija za jedrsko energijo, Pogodba o neširjenju jedrskega orožja.

IRAN'S NUCLEAR PROGRAMME AS CONTEMPORARY SECURITY PROBLEM

Iran's nuclear programme is a contemporary security problem. Iran has signed the Non-Proliferation Treaty, which was opened for signature in 1968. The objectives of the Treaty are preventing the spread of nuclear weapons and promoting the peaceful use of nuclear energy. The inspectors from the International Atomic Energy Agency are still not able to affirm that the Iran's nuclear programme is strictly civilian. International community is trying to persuade Iran to abandon the nuclear program, but without any real results. The proliferation of nuclear weapons influences international security. During the Cold War there was a chance that a nuclear war could break out, but today there is a bigger possibility that nuclear weapons are used in a terrorist attack or by the new nuclear power states, which do not have the experiences in handling the weapons. Although the international community wants to stop Iran's nuclear programme, the states and the organizations can not find the common diplomatic language, because they all pursue their own interests.

KEY WORDS: nuclear weapons, uranium enrichment, Iran, International Atomic Energy Agency, Non-Proliferation Treaty.

KAZALO

KAZALO.....	4
1. UVOD.....	7
2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR.....	9
2.1 OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA	9
2.2 CILJI.....	9
2.3 RAZISKOVALNE METODE	10
2.4 HIPOTEZE.....	10
2.5 OSNOVNI POJMI	11
2.5.1 JEDRSKO OROŽJE	11
2.5.2 SODOBNI VARNOSTNI PROBLEM	13
3. JEDRSKO ŠIRJENJE	14
3.1 STARE IN NOVE DRŽAVE IMETNICE JEDRSKEGA OROŽJA	16
3.2 JEDRSKA VOJNA	17
3.2.1 SVET PO HLADNI VOJNI.....	17
3.2.2 JEDRSKO ODVRAČANJE PO KONCU HLADNE VOJNE.....	18
3.2.3 VERJETNOST JEDRSKE VOJNE	21
4. JEDRSKA NEPROLIFERACIJA.....	22
4.1 POGODBA O NEŠIRJENJU JEDRSKEGA OROŽJA.....	24
5. IRAN.....	27
5.1 ISLAMSKA REPUBLIKA IRAN	27
5.1.1 ZGODOVINA OD LETA 1979	27
5.1.2 GEOGRAFSKI POLOŽAJ IN POLITIČNI SISTEM	29
5.2 ZGODOVINA IRANSKEGA JEDRSKEGA PROGRAMA	30
5.2.1 ZAČETKI.....	30
5.2.2 OD LETA 2002 DO 2007	32
5.3 IRANSKO JEDRSKO OROŽJE.....	36
5.3.1 MOTIVI ZA RAZVOJ JEDRSKEGA OROŽJA.....	37
5.3.2 MOŽNI ODGOVORI NA IRANSKI JEDRSKI PROGRAM	38

6. MEDNARODNI AKTERJI.....	40
6.1 DRŽAVE.....	41
6.1.1 KITAJSKA	41
6.1.2 RUSIJA	43
6.1.3 IZRAEL.....	43
6.1.4 ZDA	44
6.1.4.1 Nacionalnovarnostna strategija ZDA	47
6.1.5 ARABSKE SOSEDE	48
6.2 MEDNARODNE ORGANIZACIJE.....	49
6.2.1 IAEA	49
6.2.1.1 IAEA in Iran	50
6.2.2 OZN	54
6.2.3 EVROPSKA UNIJA	55
6.2.3.1 Strategija EU proti širjenju orožja za množično uničevanje	57
7. ZAKLJUČEK.....	59
VIRI.....	61

SEZNAM KRATIC

- AEOI – Atomic Energy Organization of Iran (Iranska organizacija za jedrsko energijo)
- CBM – Confidence-Building Measures (Ukrepi za krepitev zaupanja)
- CIA – Central Intelligence Agency (Ameriška obveščevalna agencija)
- CTBT – Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty (Pogodba o celoviti prepovedi jedrskih poskusov)
- EU – Evropska unija
- IAEA – International Atomic Energy Agency (Mednarodna agencija za jedrsko energijo)
- IRGC – Islamic Revolutionary Guard Corps (Islamska revolucionarna garda)
- MTCR – Missile Technology Control Regime (Režim za kontrolo raketne tehnologije)
- NFZ – Nuclear Free Zones (Območja brez jedrskega orožja)
- NPT – Non-Proliferation Treaty (Pogodba o neširjenju jedrskega orožja)
- NSG – Nuclear Suppliers Group (Skupina jedrskih dobaviteljev)
- OZN – Organizacija združenih narodov
- SZ – Sovjetska zveza
- UL – Ustanovna listina (Organizacije združenih narodov)
- VS – Varnostni svet (Organizacije združenih narodov)
- WMD – Weapons of Mass Destruction (orožje za množično uničevanje)
- WTO – World Trade Organization (Svetovna trgovinska organizacija)
- ZAC – Non-Proliferation Treaty Exporters Committe (Zangerjev odbor)
- ZDA – Združene države Amerike

1. UVOD

Jedrsko orožje je mogočno orožje, ki vzbuja strah kadarkoli pride do točke, ko bi se to orožje lahko uporabilo. V času hladne vojne je obstajal strah pred uporabo jedrskega orožja s strani ene države proti drugi državi. Danes ta grožnja ni pozabljena, vendar je v ospredju druga, nova grožnja, to je uporaba jedrskega orožja s strani terorističnih organizacij. Te so popolnoma drugačni subjekti kot države, saj nimajo ozemlja, infrastrukture, prebivalstva... Ker delujejo prikrito, se nanje ne more izvesti povračilnega napada oz. jih ni mogoče odvracati. Zato se države zahodnega sveta bojijo, da bi jedrsko orožje prišlo v roke terorističnim organizacijam. Teroristični napadi so se v zahodnem svetu v zadnjih letih močno povečali. Ti napadi vzbujajo grozo zato, ker so tarče nedolžni civilisti. Mednarodna skupnost se boji, da bi Iran z jedrskim orožjem oskrboval Hezbolah in ostale organizacije, ki bi izvajale teroristične napade z jedrskim orožjem. Posledice takšnih napadov v središčih držav so nepredstavljive.

Da bi zmanjšale možnost jedrske vojne, so se svetovne velesile odločile zmanjšati krog tistih držav, ki posedujejo jedrsko orožje. Velika večina držav (189) je podpisala Pogodbo o neširjenju jedrskega orožja (NPT) iz leta 1968, v kateri se je 5 držav imetnic jedrskega orožja obvezalo, da bodo postopoma zmanjšale in sčasoma tudi ukinile jedrsko orožje. Ostale države, neimetnice jedrskega orožja, pa so se obvezale, da si ne bodo prizadevale pridobiti jedrskega orožja. Na Pregledni konferenci leta 1995 so članice podprle nedoločeno podaljšanje NPT in s tem se je status petih velesil (ZDA, Kitajske, Rusije, Velike Britanije in Francije) kot jedrskih držav ohranil. Ostale države pa naj bi kljub napredku, ki so ga doživele od sedemdesetih let dalje, ohranile status neimetnic jedrskega orožja. V NPT je zapisano tudi, da ima vsaka država podpisnica pravico do uporabe jedrske energije v civilne namene. Tudi Iran trdi, da ima kot država podpisnica NPT pravico do jedrskih elektrarn, s katerimi bo skušala zmanjšati energetska odvisnost od zemeljskega plina in nafte. Zahodne države te pravice Iranu ne zanikajo, vendar so večinoma mnenja, da Iran uporablja civilni program za prikrito bogatenje urana, primernega za izdelavo jedrskega orožja. Razlogi za nezaupanje so v tem, da je Iran četrta država glede na zaloge svetovne nafte ter da je mednarodna skupnost v letu 2002 odkrila, da je Iran 18 let prikrito deloval na jedrskem področju, česar nikoli ni prijavil Mednarodni agenciji za jedrsko energijo (IAEA). Po petih letih inšpekcij IAEA še vedno ne more z gotovostjo trditi, da Iran ne deluje v smeri izdelave jedrskega orožja. Razlog

za nezaupanje je tudi v tem, da je Iran v iransko-iraški vojni kljub podpisu Konvencije o kemičnem orožju, uporabljal kemično orožje. Res, da so takrat v razvoj kemičnega orožja Iran "prisilile" okoliščine, saj so Iranci proti iranskim vojakom uporabljali kemično orožje. Toda tudi v sodobnih okoliščinah bi se Iranci lahko čutili "prisiljene", da razvijejo lastno jedrsko orožje. Po napadu koalicije voljnih na Irak v letu 2003, sta največja iranska sovražnika ostala Izrael ter ZDA, ki oba posedujeta jedrsko orožje.

V diplomskem delu bom obravnavala koncepte, ki se mi zdijo pomembni pri raziskovanju iranskega jedrskega vprašanja in vplivu tega vprašanja na svetovno varnost. Za Iran sem se odločila, ker je s tega vidika zanimiva država in ker je njihov problem aktualen za sodobno mednarodno skupnost. Pri konceptu jedrskega orožja se bom osredotočila na širjenje jedrskega orožja. Pri tem bom ugotavljala ali jedrsko širjenje predstavlja resnično grožnjo ali so stare države imetnice jedrskega orožja proti novim državam imetnicam jedrskega orožja negativno nastrojene zato, ker skušajo ohraniti položaj velesil.

Diplomsko delo je sestavljeno iz sedmih poglavij. Drugo poglavje zajema opredelitev predmeta preučevanja, zastavljenih ciljev, uporabljenih metod, zastavljenih hipotez in opredelitev temeljnih pojmov. Tretje in četrto poglavje se nanašata na jedrsko proliferacijo in neproliferacijo, kjer je opisana razlika med starimi in novimi državami imetnicami jedrskega orožja, obrazloženo je zakaj si določene države želijo jedrskega orožja in na kakšne načine ostale države skušajo to preprečiti. V petem poglavju je opisan Iran, najprej država Islamska republika Iran, nato pa še kronološki pregled njihovega jedrskega programa ter okoliščine tega programa. V šestem poglavju so predstavljene države in mednarodne organizacije, ki sodelujejo v pogovorih in pogajanjih z Iranom glede jedrskega vprašanja. Izbrala sem tiste države, ki so pomembni akterji v mednarodni skupnosti in imajo pri pogajanjih z Iranom veliko vlogo. Bistveni cilj tega poglavja je razložiti njihove motive za takšno delovanje. V zadnjem poglavju so predstavljeni zaključki, ki jih je prineslo raziskovalno delo.

2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA

Osrednja tema diplomskega dela je problem jedrskega orožja, ki ga poseduje država, za katero zahodni svet meni, da je nestabilna oz. da pripada "osi zla". Problem se najprej pojavi zaradi dejstva, da obstaja možnost, da Iran kot država neimetnica jedrskega orožja to orožje pridobi. Potem ko bi Iran posedoval jedrsko orožje pa se lahko pojavijo problemi glede uporabe tega orožja. Iran bi jedrsko orožje lahko uporabil za odvrčanje sovražnikov, kot povračilno sredstvo ali pa bi ga lahko posredoval teroristom.

V delu je najprej predstavljen problem jedrskega širjenja / proliferacije, ali predstavlja jedrsko širjenje grožnjo svetovni varnosti in kakšni so bili poskusi zaustavitve jedrskega širjenja. Mednarodna skupnost želi jedrsko oboroževanje nadzorovati, kajti jedrska razorožitev je zelo malo verjeten pojav.

V drugem delu je podrobneje opredeljen Iran in njihov jedrski program. Predstavila sem zgodovino iranskega jedrskega programa ter poskušala ugotoviti, zakaj bi si Iran želel pridobiti lastno jedrsko orožje. Ker v mednarodni skupnosti jedrske aktivnosti določene države zanimajo celotno mednarodno skupnost, predvsem pa stare države imetnice jedrskega orožja, sem pisala tudi o odzivu najpomembnejših držav. Opisala sem tudi delo mednarodnih organizacij na področju vprašanja iranskega jedrskega programa.

2.2 CILJI

Glavni cilj diplomskega dela je ugotoviti ali obstaja zanesljiv mednarodni neproliferacijski režim, ki bi vsem državam, ki si želijo pridobiti jedrsko orožje, to poskušal preprečiti. Preučila bom mehanizme neproliferacijskega režima in ugotavljala ali so učinkoviti v praksi in torej preprečujejo izbruh jedrske vojne.

2.3 RAZISKOVALNE METODE

V diplomskem delu sem do podatkov prišla z različnimi raziskovalnimi metodami.

Naslov dela in zastavljene hipoteze, so mi veliko pomagale pri iskanju in zbiranju primernih virov. Iskala sem literaturo, ki je povezana z jedrskim orožjem in Iranom. Večino literature sem dobila v knjižnici (knjige, članke, diplomska in magistrska dela) ter na internetu. Pazila sem na to, da so izbrani viri zanesljivi in verodostojni.

Z deskriptivno analizo sem predstavila in opisala temeljne pojme, ki so v diplomskem delu velikokrat omenjeni. Zgodovinsko analizo sem uporabila za predstavitev ozadja iranskega jedrskega programa, ki mi je bilo v pomoč za razumevanje sedanjega dogajanja.

Po prebiranju različnih knjig in člankov sem ugotovila, da so določena dejstva povsod enaka. Pri podajanju mnenj, pa so si avtorji različni. Osredotočila sem se na to, da bom dejstva predstavljala kar se da objektivno.

2.4 HIPOTEZE

Na podlagi obstoječega stanja in predstavljanja iranskega jedrskega vprašanja v medijih sem zastavila naslednje hipoteze.

H₁: Iranski jedrski program predstavlja sodobni varnostni problem.

H₂: Iran razvija lastno jedrsko orožje zaradi povečanja vpliva na Bližnjem vzhodu.

H₃: Odnos starih držav imetnic jedrskega orožja do iranskega jedrskega programa je negativen.

2.5 OSNOVNI POJMI

2.5.1 JEDRSKO OROŽJE

Obstajata dva tipa jedrskega orožja, fisijsko in fuzijsko orožje. Fisijsko orožje oz. atomska bomba je bolj enostavno in cenejše kot fuzijsko orožje oz. vodikova bomba. Fisijska materiala sta visoko obogateni uran in plutonij (Goldstein 2003: 242). Izdelava načrta jedrskega orožja je v okviru tehničnih zmogljivosti večine držav. Temeljni materialno-tehnični pogoji za izdelavo jedrskega orožja so po Lubiju (1999: 81):

- zadostna količina cepljivega materiala,
- konstrukcijski načrt jedrskega orožja ter
- nejedrsk sestavine orožja in zmožnosti združitve nejedrskih in jedrskih komponent.

Največja tehnična ovira pri izdelavi jedrskega orožja je pridobivanje jedrskega materiala za jedro orožja. Minimalna količina je 25 kg visoko obogatene urana ali 8 kg plutonija. V bolj prefinjenih orožjih je potrebno še manj jedrskega materiala – 15 kg visoko obogatene urana ali 5 kg plutonija. Ker noben izmed naštetih materialov ne obstaja v naravi, je potrebno zgraditi posebne objekte v katerih se pridobiva jedrski material ali potrebni material kupiti na trgu.

Če se za jedrski material uporablja uran, mora biti to uran 235 (U^{235}). Naravni uran vsebuje le 1% U^{235} , za jedrski material pa je potrebno 90% ali več U^{235} . Zato je potrebno naravni uran obogatiti v posebnih tovarnah (enrichment plants). Obogatitev urana je zelo zapleten postopek, ki zahteva velika finančna vlaganja. Obogaten uran je možno uporabljati tudi kot gorivo v jedrskih elektrarnah in raziskovalnih reaktorjih. Reaktorji, ki so v uporabi v večini držav, se imenujejo lahkovodni reaktorji (light-water reactors), ki uporabljajo nizko obogaten gorivo, ki vsebuje do 3% urana U^{235} . Torej ima država lahko popolnoma legitimne razloge za pridobivanje obogatene urana, ki niso povezani s pridobivanjem jedrskega orožja. Države, ki želijo pridobiti visoko obogaten uran brez mednarodnega nadzora, ga morajo pridobiti same ali kupiti na črnem trgu. Skoraj vse države izvoznice jedrskega orožja namreč ne želijo prodati jedrskega materiala strankam, ki se ne obvežejo, da ne bodo izvajale

jedrskih poskusov in ne želijo priti pod nadzor Mednarodne agencije za jedrsko energijo (Spector in Smith 1990: 417–418).

Plutonij lahko proizvajajo tudi države ki nimajo visoko razvite tehnologije. V proizvodnih reaktorjih se proizvaja plutonij 239 (Pu^{239}), za gorivo se uporablja uranovo rudo. V predelovalnih tovarnah pa se plutonij prideluje iz izrabljenega reaktorskega goriva. Glavni problem pri tem je ravnanje z radioaktivnim reaktorskim gorivom in obdelava pridobljenega plutonija (Lubi 1999: 83–84).

V jedrskem orožju eksplozivna energija izvira iz fisije ali fuzije ali kombinacije obeh jedrskih reakcij. Pri jedrski cepitvi ali fisiji se sprosti velikanska količina energije - toplotne in svetlobne. Če to energijo sproščamo počasi, jo lahko "krotimo" in uporabimo za pridobivanje električne energije. Če pa se sprosti vsa naenkrat, povzroči strašansko eksplozijo. Fuzija pa pomeni zlivanje jeder (ravno obraten postopek kot pri fisiji), kjer se ponovno sprosti veliko energije (Spector in Smith 1990: 420–421).

Države, ki želijo same izdelati jedrsko orožje, pri tem naletijo na mnogo težav. Mednarodna varnostna pravila ščitijo pred tem, da bi se jedrski material "izvažal" iz jedrskih elektrarn. Prenos specializirane opreme za obogatitev goriva do stopnje, ki je uporabna za jedrsko orožje, je prav tako močno nadzorovan. Torej izdelava majhnega in hkrati močnega ter učinkovitega jedrskega orožja predstavlja velik tehnološki izziv (Wirtz 2000: 6).

Jedrsko orožje imenujemo tudi orožje za množično uničevanje (WMD - Weapons of Mass Destruction). Poleg jedrskega orožja med orožje za množično uničevanje uvrščamo tudi biološko in kemično orožje. Orožje za množično uničevanje se od konvencionalnega orožja razlikuje v obsegu posledic. Majhna država lahko s takšnim orožjem postane mnogo močnejša (Forsberg in drugi 1995: 14–17). Orožje za množično uničevanje se od konvencionalnega orožja loči tudi po visoki stopnji smrtnosti glede na majhnost orožja in tudi manjših stroškov (ne v primeru jedrskega orožja) ter po nerazlikovanju med civilisti in vojaki. Če je orožje za množično uničevanje nameščeno na balistične rakete, lahko to orožje zadane katerokoli območje na svetu. Na srečo se to še ni zgodilo, vendar sam obstoj te grožnje vpliva na zmanjšanje varnosti vseh držav mednarodne skupnosti (Goldstein 2003: 240).

2.5.2 SODOBNI VARNOSTNI PROBLEM

Sodobni koncept varnosti po mnenju Kotnika-Dvojmoča (2002: 162) vključuje in predpostavlja varnost na vseh področjih človekovega življenja. Varnost, zagotovljena z organizirano oboroženo silo predstavlja le eno izmed komponent integralne varnosti. Varnost sodobne družbe je sestavljena iz dejavnikov na petih področjih; političnem, gospodarskem, družbenem, ekološkem in vojaškem (Kotnik-Dvojmoč 2002: 162-163). V sodobnem globalnem svetu so varnostne grožnje transnacionalne in zato bi morale države pri zoperstavljanju takšnim grožnjam med seboj sodelovati. Transnacionalne varnostne grožnje so nekonvencionalne ter hitro prehajajo preko državnih meja, npr. terorizem, migracije, epidemije, ekološke katastrofe... (Raščan 2005: 31–33). Torej je sodobna varnost zelo kompleksen pojav, kjer je potrebno upoštevati varnost posameznika, države in mednarodne skupnosti. Grizold (1999: 2) loči štiri ravni varnosti: individualna, nacionalna, mednarodna in globalna varnost. Na stopnjo varnosti vplivajo viri ogrožanja, vendar je poleg njih pomemben tudi zaznavni vidik varnosti, torej kako posameznik, država in mednarodna skupnost dojemajo različne vire ogrožanja.

Kotnik-Dvojmoč (2002: 164) pravi, da je temeljna značilnost novih varnostnih tveganj in groženj njihova "nevojaškost". Države niso ogrožane na take načine, da bi proti grožnjam uporabile klasično vojaško silo. Ponavadi teh problemov države ne morejo reševati samostojno, ampak samo v tesnem sodelovanju z drugimi državami v okviru mednarodne skupnosti. Isti avtor med sodobne vire ogrožanja varnosti uvršča tudi širjenje orožja za množično uničevanje, saj bi uporaba jedrskega, kemičnega ali biološkega orožja vplivala na varnost celotnega sveta, ter terorizem (Kotnik-Dvojmoč 2002: 172).

Evropska varnostna strategija iz decembra 2003 opredeljuje proliferacijo orožja za množično uničevanje kot največjo grožnjo mednarodni varnosti. Največjo nevarnost predstavlja možnost oboroževalne tekme na Bližnjem vzhodu. Najbolj strahu vzbujajoč scenarij pa bi bil, da orožje za množično uničevanje pride v roke teroristom. V tem primeru, bi majhna skupina ljudi povzročila tako veliko škodo, kot so jo lahko včasih samo velike države oz. njihove vojske (Internet 1).

3. JEDRSKO ŠIRJENJE

Tradicionalna opredelitev jedrskega širjenja je po Lubijevi definiciji (1999: 37): "povečevanje števila držav imetnic jedrskega orožja, dejansko pa do njega pride, ko kaka nova država samostojno izvede jedrsko eksplozijo". Po Pogodbi o neširjenju jedrskega orožja (NPT – Non-Proliferation Treaty), pa se med jedrske države štejejo tiste države, ki so jedrski poskus izvedle pred 1. januarjem 1967. NPT za državo imetnico jedrskega orožja opredeljuje tisto državo, ki poseduje že izdelano jedrsko orožje, jedrsko proliferacijo pa torej z širjenjem že izdelanega jedrskega orožja. Vendar je v III. členu izpostavljeno, da je potrebno preprečevati izrabo civilnih jedrskih programov za krinko izdelave jedrskega orožja (Lubi 1999: 37). Torej NPT presega klasično pojmovanje jedrskega širjenja in opozarja na možnost izrabe civilnega jedrskega programa za izdelavo jedrskega orožja.

Sodobno pojmovanje jedrskega širjenja je zaradi sprememb v mednarodni skupnosti širše od tradicionalne in je po Lubiju (1999: 47–48):

Jedrsko širjenje poleg obstoja (širjenja) jedrskega orožja v vidni obliki vključuje tudi:

- *obstoj (širjenje) že izdelanega, vendar nepreizkušenega jedrskega orožja ali posameznih sestavin tega orožja, ki jih je treba samo še združiti;*
- *obstoj (širjenje) namenske (vojaške) znanstvenoraziskovalne in proizvodne zmogljivosti, potrebne za izdelavo jedrskega orožja, ki ni pod mednarodnim jedrskoširitvenim nadzorom;*
- *obstoj (širjenje) znanstvenoraziskovalne in proizvodne zmogljivosti na civilnem jedrskem področju ob nesprejemanju ali zavestnem kršenju sprejete norme o jedrskoširitvenem obnašanju ter*
- *prisotnost (širjenje) tistih postopkov na nejedrskem področju, ki omogočajo hiter napredek v smeri izdelave jedrskega orožja, potem ko se zagotovi (še) zadostna količina primernega (orožnega) cepljivega materiala.*

Sodobno pojmovanje jedrskega širjenja presega vidno obliko jedrskega širjenja, ki je značilna za prvo generacijo nosilk jedrskega orožja (prvih pet držav imetnic jedrskega orožja). Druga definicija poskuša zajeti tudi države, ki ne izvedejo jedrskega preizkusa, ki svojih jedrskih obratov nimajo pod mednarodnim nadzorom in je zaradi tega nemogoče trditi ali jih uporabljajo za civilne ali vojaške namene ter tiste države, ki zavestno kršijo mednarodne

norme. V zadnjem delu sodobnega pojmovanja pa so zajete tudi države, ki imajo razvito civilno jedrsko področje in bi lahko pridobile cepljivi material na črnem trgu oz. bi ga same izdelale.

Proliferacija predstavlja problem za vse države. Države, ki si prizadevajo pridobiti orožje za množično uničevanje so locirane v najbolj kriznih regijah; Bližnji vzhod, južna Azija ter Korejski polotok. Te države predstavljajo neposredno grožnjo svojim sosedam in celotni regiji. Posredno pa predstavljajo grožnjo celotni mednarodni skupnosti, saj bi se nestabilnost povzročena zaradi vojne, kmalu razširila iz regije. Druga posledica proliferacije je še več proliferacije.¹ S tem, ko vedno več držav obvladuje pridobivanje potrebnega materiala za jedrsko orožje, se povečuje število potencialnih dobaviteljev za države neimetnice jedrskega orožja ter za nedržavne akterje. Če bi prišlo do jedrske vojne, bi bilo prizadeto celotno človeštvo, prav tako bi uporaba jedrskega orožja povzročila razpad neproliferacijskega režima. Nezmožnost točne ocene števila držav, ki posedujejo jedrsko orožje, prispeva k nenatančnemu predvidevanju kakšne so nadaljnje posledice proliferacije (Forsberg in drugi 1995: 19–22).

Obstaja velika verjetnost, da sedanja jedrska proliferacija ne vodi k strateški stabilnosti kot je bila v času hladne vojne. Nekatere države na Bližnjem vzhodu namreč vidijo v jedrskem orožju sredstvo za vodenje vojn. Mnoge države ne spoštujejo mednarodnih pogodb, ki so jih podpisale, npr. Režima za kontrolo raketne tehnologije (MTCR – Missile Technology Control Regime), Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja, Konvencije o kemičnem orožju (Chemical Weapons Convention) in Konvencije o biološkem orožju (Biological Weapons Convention). V mnogih državah v okviru nacionalne varnosti razvijajo kemične, biološke in jedrske programe. Kemično orožje in tudi balistične rakete so bile na Bližnjem vzhodu že uporabljene v boju. Ker je mnogo regionalnih konfliktov še nerešenih, obstaja velika možnost, da bo tudi jedrsko orožje uporabljeno v prihodnjih vojnah (Russell 2005: I, 3).

¹ Indija je svoj jedrski program zgradila zaradi kitajskega, Pakistan je poskušal slediti Indiji... Nekatere arabske države bi se lahko odločile za lastno jedrsko orožje da bi nasprotovale Izraelu. Južna Koreja se lahko prav tako odloči da bo izpeljala lastni jedrski program kot odgovor na severnokorejskega...

3.1 STARE IN NOVE DRŽAVE IMETNICE JEDRSKEGA OROŽJA

Kapur (2000: 237–239) meni, da obstajajo štiri pomembne razlike med starimi in novimi državami imetnicami jedrskega orožja:

- 1) Mednarodni položaj starih držav imetnic jedrskega orožja je priznan v NPT, ki jim priznava posebne pravice, ščiti njihove varnostne interese in določa njihove obveznosti – obveza k postopnemu jedrskemu razoroževanju. NPT petim državam priznava pravico do posedovanja in uporabe jedrskega orožja. Te države so privilegirane tudi s stalnim sedežem v Varnostnem svetu OZN, kjer imajo pravico veta.
- 2) Stare države imetnice jedrskega orožja javno razglašajo posedovanje jedrskega orožja in njihova javnost podpira možnost vojaške uporabe le-tega.
- 3) Stare države imetnice jedrskega orožja poskušajo preprečiti, da bi tudi druge države pridobile jedrsko orožje. To izvajajo z državnimi in mednarodnimi nadzornimi ukrepi, z izvajanjem pritiska in spodbudami (npr. ekonomskimi). Njihov cilj je ohranitev mednarodnega statusa quo in zato potencialne grožnje uničijo oz. zadržijo. Nove države imetnice jedrskega orožja prikažejo kot neodgovorne, pri njih naj bi obstajala tudi večja verjetnost, da pride do uporabe jedrskega orožja zaradi malomarnosti. Namen, ki se skriva za takšnim predstavljanjem novih držav imetnic jedrskega orožja v javnosti, je podpiranje interesov starih držav imetnic jedrskega orožja. Za velesile je značilno, da svoj položaj ohranjajo z mednarodnimi režimi, ki služijo njihovim interesom. Stare države imetnice jedrskega orožja tudi ne želijo spremeniti razmerja moči, kar pomeni, da ne priznavajo rasti novih regionalnih sil in upadanja moči starim velesilam (Rusija, Francija, Velika Britanija). To kaže na neskladje med mednarodnimi pogodbami in spreminjajočim se svetom. V mednarodnih pogodbah ni avtomatičnih mehanizmov, ki bi prilagajali pravice in obveznosti držav glede na njihov trenutni položaj.
- 4) NPT in ostale mednarodne pogodbe so osnova za izvajanje pritiska na nove države imetnice jedrskega orožja. Z nedoločenim podaljšanjem NPT leta 1995 so jedrske sile pridobile osnovo za izvajanje pritiska na nove države imetnice jedrskega orožja. Vendar le-te iznajdejo načine za zadrževanje pritiska. Intenzivnost in čas pritiska sta odvisna od političnih in strateških odnosov ter interesov ostalih držav. Izvajanje pritiska se opusti, če v mednarodni skupnosti pride v ospredje pomembnejše vprašanje

in obratno, se poveča če drugih vprašanj ni. Mednarodni neproliferacijski režim povečuje izvajanje pritiska na "sovražne" in uporniške države, ki ne upoštevajo NPT, kot sta Iran in Severna Koreja.

V NPT je zapisano, da imajo pravico do jedrskega orožja tiste države, ki so jedrski poskus izvedle prej 1. januarjem 1967. Ostale države imetnice jedrskega orožja so po NPT malopridne države (rogue states), ki predstavljajo grožnjo mednarodni varnosti. Kljub temu, da je pravica do samoobrambe zapisana v Ustanovni listini OZN, so nove države imetnice jedrskega orožja prikazane kot "nelegitimne". NPT izključuje možnost pridobivanja jedrskega orožja za obrambo ali odvracanje državam, ki niso stare države imetnice jedrskega orožja. Druga pomanjkljivost NPT je, da v njej ni vključenih vzajemnih obveznosti med starimi in novimi državami imetnicami jedrskega orožja ter med jedrskimi in nejedrskimi državami.

Cilj starih držav imetnic jedrskega orožja, predvsem ZDA, je bil odvracanje sovražnika od pridobitve jedrskega orožja. Če se je z orožjem oboroževala kakšna njihova regionalna zaveznica, so to dopustili. Torej jedrska neproliferacija ni politika zaustavljanja širjenja jedrskega orožja, temveč izpolnjevanje lastnih interesov. S tem, ko so ZDA, Kitajska in Rusija dopustile oboroževanje svojih zaveznic, so si določene države priskrbele velike zaloge jedrskega orožja. Torej je za neproliferacijski režim značilno zasledovanje interesov velesil ter selektivna proliferacija (Kapur 2000: 237–240). To pa pomeni, da si jedrsko orožje lahko pridobijo tiste države neimetnice jedrskega orožja, ki so v zavezništvu z ZDA ali ostalimi jedrskimi državami. Takšen je primer Izraela, ki izrecno ne izraža posedovanja jedrskega orožja, vendar je javna skrivnost ta, da ima Izrael jedrsko orožje, ki ga lahko uporabi.

3.2 JEDRSKA VOJNA

3.2.1 SVET PO HLADNI VOJNI

Varnost zgrajena na jedrskem orožju ni dolgotrajna varnost. Razvoj ameriškega jedrskega orožja je najprej vodil v razvoj jedrskega orožja v Sovjetski zvezi in kasneje v Veliki Britaniji, Franciji in na Kitajskem. Kitajske jedrske sile so vodile v razvoj indijskih in te v razvoj pakistanskih jedrskih sil. Izrael je svoje jedrsko orožje razvil z namenom odvracanja

sovražnih sosed na Bližnjem vzhodu. Verjetno je to privedlo do želje Iraka in kasneje Irana po lastnem jedrskem orožju. Svet deluje mnogo bolj zapleteno kot teorija jedrskega odvrčanja, kjer država A ne bo delovala, ker se boji povračila države B. Ko vedno več držav pridobi lastno jedrsko orožje, se s tem poveča nestabilnost po celem svetu.

Ker ima vedno več držav željo po pridobitvi jedrskega orožja, se poraja vprašanje ali lahko izkušnje iz hladne vojne pomagajo pri predvidevanju prihodnjih dogodkov in obnašanju novih držav imetnic jedrskega orožja. Glede tega ali lahko izkušnje iz hladne vojne pomagajo ali ne, ne obstaja konsenz (Wirtz 2000: 11). Nova oboroževalna tekma je drugačna od tiste med hladno vojno, saj vključuje mnogo držav in različne tipe orožja. Nekatere države se oborožujejo, da bi nasprotovale vojaški premoči ZDA, ki jim včasih predstavlja oviro v njihovih regionalnih ambicijah. Z ameriškega vidika so trenutno te države Kitajska, Severna Koreja ter Iran. Naštete države predstavljajo potencialno grožnjo ameriškim silam, njihovim zaveznikom, domovini in interesom v tujini. Vse države tudi razvijajo jedrsko orožje in prenosno opremo z namenom, da bi tekmovala z ZDA.

Vse naštete države želijo postati vodilna sila v regiji ter v ZDA vidijo oviro pri uresničevanju svojih ciljev. Ker se zavedajo, da bi bile proti ZDA poražene v vojni, razvijajo asimetrične načine bojevanja v okviru svojih zmožnosti. Takšne strategije bodo ZDA v prihodnje povzročale resne izzive (Sloss 2002: 231–234).

3.2.2 JEDRSKO ODVRČANJE PO KONCU HLADNE VOJNE

Po koncu hladne vojne se je možnost izbruha jedrskega spopada med ZDA in Rusijo zmanjšala na minimum (Žabkar 2003-2004: 386). Kljub temu je jedrsko odvrčanje ostalo del mednarodnih odnosov. Do jedrske razorožitve ni prišlo zato, ker je bilo jedrsko orožje mišljeno kot primerno sredstvo za vzdrževanje nacionalne varnosti in "civiliziranih" mednarodnih odnosov. "Velikih pet" obravnava jedrsko odvrčanje kot nepogrešljiv in legitimen instrument njihove varnostne in vojaške politike. Hkrati pa ostalim državam prepovedujejo posedovanje jedrskega orožja (Arbatov 2006: 4–5). Vendar pa tradicionalno jedrsko zastraševanje² ne more zaustaviti oboroženih spopadov v državah tretjega sveta in ne

² Angleško besedo deterrence nekateri prevajajo kot odvrčanje, drugi pa kot zastraševanje nasprotnika (kot je primer pr Žabkarju). Sama sem se pri prevajanju iz angleškega jezika odločila za odvrčanje, ki je širši pojem

terorističnih napadov. Teoretiki so se razdelili v dve skupini, med katerimi ena stran trdi, da je tradicionalno jedrsko zastraševanje uporabno tudi v današnjih razmerah, druga skupina pa da ga je potrebno prilagoditi (Žabkar 2003-2004: 387).

Na začetku je jedrsko odvracanje (kot politika posredne uporabe jedrskega orožja za doseganje političnih ciljev) povzročilo širjenje jedrskega orožja, saj je vedno več držav želelo uporabiti jedrsko odvracanje za doseganje lastnih ciljev. Ko je vedno več držav posedovalo jedrsko orožje, je jedrsko odvracanje postajalo vedno bolj nepredvidljivo. V zadnji fazi nedržavni akterji pridobivajo jedrsko orožje ki ga neposredno uporabijo ali z njim izsiljujejo države. Države pa jedrskega odvracanja proti njim ne morejo uporabiti. Zadnja faza nakazuje konec jedrskega odvracanja kot doktrine neposredne uporabe jedrskega orožja (Arbatov 2006: 55).

Aleksej Georgievič Arbatov (2006: 7–10) našteje štiri razloge, zakaj jedrsko odvracanje v sodobnih razmerah ne deluje več in bi ga bilo zato treba nadomestiti z drugačno strategijo:

- 1) Jedrsko odvracanje ni primerno za odzivanje na grožnje in izzive v obdobju po hladni vojni. Odvracanje je delovalo proti grožnjam, ki v sedanjem času niso več prisotne; jedrski ali konvencionalni napad ene velesile proti drugi. Ni pa uporabno proti sodobnim grožnjam; jedrska proliferacija, mednarodni terorizem, etnični in verski konflikti, trgovanje z orožjem in drogami, ilegalne migracije... Jasno je, da jedrsko odvracanje ne more zaustaviti jedrske proliferacije. Obstaja večja verjetnost, da odvracanje celo povečuje širjenje "kluba jedrskih držav".
- 2) Sodelovanje med državami, ki sodelujejo v "igri" jedrskega odvracanja je omejeno, zato ne morejo enotno nastopati proti sodobnim grožnjam. Primer je iranski jedrski program. Obe državi, ZDA in Rusija, ne želita, da Iran poseduje jedrsko orožje. Toda glede sankcij VS OZN vseeno nista enotni. Za ZDA je ideja, da bi Iran posedoval jedrsko orožje nesprejemljiva, kar bodo poskušali na vse načine preprečiti. Rusija pa je dolgoletna partnerica Irana in zato bi imela pri njih podpora sankcij VS OZN prevelike posledice³.

kot zastraševanje. Cilj takšnega delovanja je odvrnitev sovražnika od določenega delovanja, zastraševanje pa je lahko le eno izmed sredstev za doseganje cilja.

³ Proti Rusiji je že sedaj naperjenih na tisoče ameriških jedrskih raket zato jedrska oborožitev Irana ne bi bila večja sprememba. Prav tako obstaja velika verjetnost, da bi Iran prej napadel katero drugo državo kot Rusijo. Verjetnost, da Iran proda jedrsko orožje terorističnim organizacijam je bolj nesprejemljiva, vendar bi ruski

- 3) Viri ki so sedaj namenjeni za jedrsko orožje, bi bili lahko bolje porabljeni. Z vzdrževanjem vzajemnega jedrskega odvračanja države trošijo denar, katerega bi lahko uporabile za zoperstavljanje resničnim grožnjam.
- 4) Zadnji razlog ni neposredno povezan z jedrskim orožjem. Ruski ekonomski in politični razvoj je tesno povezan z njihovo zunanjo politiko. Za razvoj na področju ekonomije in demokracije, so za Rusijo pomembni dobri odnosi tako z ZDA, kot tudi z Evropsko unijo. Za zahodne države pa so pomembni dobri odnosi z Rusijo, saj s tem prispevajo k varnosti na evro-azijskem območju. Medsebojno jedrsko odvračanje med Rusijo na eni strani ter ZDA, Veliko Britanijo in Francijo na drugi, onemogoča sodelovanje med temi državami na ekonomskem, varnostnem, političnem ter kulturnem področju. Med povečevanjem demokratičnosti ruske države in izboljševanjem ekonomije ter opuščanjem jedrskega odvračanja ni direktne povezave. Vendar bi opuščanje te strategije izboljšalo zahodno-vzhodne odnose, kar bi vplivalo na boljše sodelovanje med državami na drugih področjih.

Velika in zaenkrat še nerešljiva sodobna grožnja je terorizem, vendar jedrskega odvračanja ni možno uporabiti proti terorističnim skupinam, ki posedujejo jedrsko orožje. Teroristi nimajo ozemlja, industrije, prebivalstva ali redne vojske, nad katerimi bi bil lahko izveden napad. Jedrsko odvračanje je možno samo, če se odvrča države in se s tem prepreči, da bi jim ponudile zatočišče ali finančno podporo. Vendar nobena država teroristov ne podpira odkrito in vsak napad, ki bi bil izveden na takšno državo bi izzval kritike svetovne javnosti. Pri boju proti terorizmu je poudarek predvsem na strožjem jedrskem neproliferacijskem režimu (Arbatov 2006: 51). Za preprečevanje terorističnih napadov je bolj kot jedrsko odvračanje pomembno nevojaško odvračanje; policijski ukrepi, ostrejši nadzor na carini ter sodelovanje med državami na vseh ravneh preprečevanja sponzoriranja in podpore teroristov (Žabkar 2003-2004: 389).

politiki lahko trdili, da je to potencialna grožnja. Medtem ko trenutno obstaja večja verjetnost, da pakistanski znanstvenih A.Q. Khan, ki je znan kot "oče" pakistanskega jedrskega programa, na črnem trgu prodaja jedrsko orožje Talibanom, Al Kaidi in Iranu.

3.2.3 VERJETNOST JEDRSKE VOJNE

V času po hladni vojni se je verjetnost načrtne jedrske vojne med velesilama zmanjšala. Še vedno pa obstaja možnost, da jedrska vojna izbruhne zaradi napake. Čeprav je vojna v kateri bi bilo uporabljeno jedrsko orožje malo verjetna, še vedno obstaja verjetnost da do nje pride. Verjetnost jedrske vojne, v katero bi bile vpletene ZDA in katera izmed regionalnih velesil, se je od leta 1990 povečala. Nova strategija ZDA dovoljuje preemtivni⁴ ali preventivni⁵ napad proti malopridnim državam (rogue states) ali terorističnim skupinam, ki posedujejo orožje za množično uničevanje. Prav tako vključuje možnost povračilnega ukrepanja z jedrskim orožjem, če bi bilo orožje za množično uničevanje uporabljeno proti njim. ZDA razvijajo tudi mini jedrska orožja, ki bi lahko prodrli v podzemne bunkerje.

Paul (2006: 114) meni, da obstaja verjetnost jedrske vojne med novimi državami imetnicami jedrskega orožja (Indija, Pakistan, Izrael, Severna Koreja). Pri teh državah je večja verjetnost kot pri starih državah imetnicah jedrskega orožja, da pride do vojne zaradi napake v sistemu ali nepooblaščne uporabe jedrskega orožja.

Zadnja kategorija potencialnih uporabnikov jedrskega orožja so nedržavni akterji, predvsem teroristične skupine, države ki sponzorirajo te skupine in države ki so tarče teroristov. Če teroristična skupina uporabi jedrsko orožje proti državi imetnici jedrskega orožja, potem je na to državo izveden velik pritisk, da tudi ona uporabi jedrsko orožje (Paul 2006: 113–126).

Torej obstaja možnost, da do jedrske vojne pride. Vprašanje je, ali povečevanje števila držav imetnic jedrskega orožja to možnost povečuje ali zmanjšuje. Jedrsko širitveni optimisti trdijo,

⁴ Robert Litwak pravi, da se preempriva nanaša samo na vojaške akcije, ki skušajo preprečiti sovražnikovo neizbežno uporabo orožja za množično uničevanje. Po Richardu Bettsu je preemtivni napad vnaprejšnja samoobramba, v vojni ki bi jo začel sovražnik (Litwak v Russell 2005: 161). "Preemtivni napad je izvedba prvega napada v krizi proti sovražniku" (Russell 2005: 93).

⁵ Po Robertu Litwaku se preventiva nanaša na strategijo za preprečitev pridobivanja orožja za množično uničevanje. Strategija vključuje različna sredstva, v ekstremnih razmerah tudi uporabo sile. Do preventivne vojne, po Richardu Bettsu pride takrat, ko je konflikt s sovražnikom tako močan, da je vojna neizbežna. Če sovražnik pridobi še orožja za množično uničevanje, bi bil nasprotnik še močnejši (Litwak v Russell 2005: 160–161). "Preventivna vojna je namenjena uničevanju nasprotnikovega orožja, ki ga še razvija (najpogosteje jedrskega orožja)" (Russell 2005: 93).

da ima širjenje jedrskega orožja stabilne učinke na mednarodno varnost. Stabilnost med SZ in ZDA v času hladne vojne poskušajo prenesti na trenutne varnostne razmere na Bližnjem vzhodu. Začetnik teorije, Kenneth Waltz (v Russell 2005: 137–139), trdi da ima jedrsko orožje obrambno-odvračalno vlogo zato, ker se ga ne more uporabiti v osvajalske namene. Ker jedrsko orožje ne more biti uporabljeno v ofenzivne namene, se ga po njegovem mnenju lahko uporablja samo za odvrčanje nasprotnikov pred uporabo jedrskega orožja proti njim. Njegov zaključek je, da obstaja majhna verjetnost vojne med jedrskimi državami. Če bo do vojne prišlo, potem bodo vojskujoče se strani konflikt omejile. Torej je po njegovem mnenju za globalno stabilnost bolje, če se jedrska proliferacija postopoma nadaljuje. Počasno širjenje jedrskega orožja omogoča državam, da se naučijo živeti z njim, ceniti njegove prednosti in razumeti omejitve njegove uporabe.

Glavna kritika jedrsko širitvenega optimizma je ta, da je teorijo nemogoče preizkusiti v praksi, saj je bilo jedrsko orožje v vojni do sedaj uporabljeno le dvakrat. Zato te teorije ni možno empirično preveriti. Napaka jedrsko širitvenih optimistov je tudi ta, da ne upoštevajo, da so tudi državniki samo ljudje, ki imajo številne pomanjkljivosti. Zato ne bodo vedno delovali tako kot se od njih pričakuje, temveč se bodo uklonili številnim interesom. Prav tako je nemogoče vedeti, kako politiki določene države razmišljajo. Mogoče v jedrskem orožju vidijo samo sredstvo odvrčanja, mogoče pa verjamejo, da je jedrsko orožje možno uporabiti v vojni. Prav tako je pomembna kultura države. Dolga vojaška zgodovina držav na Bližnjem vzhodu priča o številnih uporabah vojaške sile za reševanje državnih problemov. Torej je prav tako mogoče, da bodo jedrsko orožje uporabili za reševanje prihodnjih problemov (Russell 2005: 136–150).

4. JEDRSKA NEPROLIFERACIJA

Jedrska neproliferacija je režim mednarodnih sporazumov, organizacij, sistemov in bilateralnih jedrskih sporazumov, ki so glavna prepreka pri širjenju jedrskega orožja. K jedrski proliferaciji mnogo prispevajo sporazumi, ki so podpisani med dvema ali več državami in so namenjeni omejevanju širjenja jedrskega orožja. Ti mehanizmi se med seboj razlikujejo glede ciljev, obsega nadzora in potencialnih dosežkov (Spector in Smith 1990: 293, 298). Normativna osnova režima jedrske neproliferacije je Pogodba o neširjenju jedrskega orožja iz leta 1968. S podpisom te pogodbe je mednarodna skupnost priznala, da je

pridobivanje jedrskega orožja s strani držav, ki ga pred tem niso posedovale nezaželeno ter tudi, da bi se ga morale države imetnice jedrskega orožja odpovedati (Simpson in Howlett 1995: 4). Pogodba o neširjenju jedrskega orožja je osnova za delovanje Mednarodne agencije za jedrsko energijo, ki preverja ali države podpisnice izvajajo določila pogodbe. Po podpisu Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja so se oblikovali številni sporazumi, ki so poskušali zmanjšati širjenje jedrskega orožja s povečevanjem nadzora nad izvozom, skladiščenjem in uporabo jedrskega materiala, tehnologije in opreme.

Zanggerjev odbor (ZAC - Non-Proliferation Treaty Exporters Committe) poskuša uvesti absolutno in enotno izvajanje obveznosti, ki so zapisane v III. členu 2. odstavka NPT⁶, kjer je poudarek na zaščiti pri izvozu jedrskega materiala in opreme. Države so s tem skušale zmanjšati možnost, da bi dobavitelji jedrskega materiala zaradi konkurence zmanjšali varnostne obveze. Kot posledica tega sporazuma se je uveljavila tudi stalna praksa med dobavitelji jedrskega materiala, da se redno posvetujejo in dogovarjajo med seboj o postopkih, ki uravnavajo mednarodni trg jedrskega materiala in opreme (Spector in Smith 1990: 433–434).

Skupina jedrskih dobaviteljev (NSG - Nuclear Suppliers Group) je bila ustanovljena leta 1974. V letu 1978 so bile objavljene Smernice Skupine jedrskih dobaviteljev (Nuclear Suppliers Guidelines), s čimer so se države prejemnice jedrskega orožja obvezale, da prejetega materiala ne bodo uporabile za jedrske eksplozije. Skupina jedrskih dobaviteljev je presegla NPT in Zanggerjev odbor, saj je državam naložila zaščitne ukrepe, ne samo za jedrski material in opremo temveč tudi za jedrsko tehnologijo, ki so jo uvozili. Tretja obveza pa je bila, da države izvršujejo omejitve pri premestitvah teh občutljivih pripomočkov. V primeru bogatitvenih obratov, so se morale države prejemnice obvezati, da bodo v njih proizvajale samo nizko obogateni uran, ki ni primeren za jedrsko orožje (Spector in Smith 1990: 434–436). V letu 1992 se je NSG odločila, da pripravi Smernice za prenos jedrske tehnologije, opreme in materiala, ki se uporablja tako za civilne kot tudi za vojaške namene (Dual-Use Guidelines). Glavni cilj obeh zgoraj omenjenih dokumentov je zagotovitev, da

⁶ "Vsaka pogodbenica se zavezuje, da ne bo nobeni državi, ki nima jedrskega orožja, odstopila: a) izvirnega ali posebnega fisijskega materiala, ali b) opreme ali materiala, ki je bil posebej izdelan ali pripravljen za predelavo, uporabo ali proizvodnjo posebnega fisijskega materiala, če ne bo tak material pod sistemom kontrole, ki jo zahteva ta člen"(Internet 2).

trgovanje z jedrskim materialom, opremo in tehnologijo, ki je namenjena v civilne namene, ne prispeva k širjenju jedrskega orožja. Smernice zagotavljajo, da je trgovanje z jedrskim materialom, opremo in tehnologijo skladno z mednarodnimi neproliferacijskimi normami (Internet 3).

Vsi ti sporazumi in pogodbe "pridobivajo čas", ki je potreben da se določeno državo, ki se je odločila da pridobi jedrsko orožje, odvrne od njene namere. Delovanje mednarodne skupnosti je dokaj počasno, zato ti mehanizmi upočasnjujejo države pri pridobivanju potrebnih komponent za izdelavo jedrskega orožja. Možno je tudi, da se v tem času zamenja politična oblast, ki temu orožju ni naklonjena. Za upočasnitev države pri pridobivanju jedrskega orožja lahko mednarodna skupnost uvede določene sankcije proti tej državi. Potrebno pa je poudariti, da se države, ki si resnično želi jedrsko orožje, ne da odvrniti od njene namere. Z mednarodnimi ukrepi bo proces pridobivanja jedrskega orožja samo počasnejši in dražji.

4.1 POGODBA O NEŠIRJENJU JEDRSKEGA OROŽJA

Pogodba o neširjenju jedrskega orožja je bila podpisana v Washingtonu, Londonu in Moskvi 1. julija 1968. V veljavo je vstopila 5. marca 1970, do danes jo je ratificiralo 189 držav podpisnic. Nejedrske države, članice NPT so privolile v to, da ne bodo izdelale oz. kako drugače pridobile jedrskega orožja. Pet jedrskih držav, ki jih NPT priznava (ZDA, Velika Britanija, Rusija, Francija in Kitajska) pa se je obvezalo, da bodo delovale v smeri postopne razorožitve (Wirtz 2000: 6). Po pogodbi so se države imetnice jedrskega orožja obvezale tudi, da svojim prijateljem in zaveznikom ne bodo posredovale tehnologije in znanja o jedrskem orožju. Nejedrske države pa so se obvezale, da ne bodo poskušale pridobiti jedrskega orožja in da bodo inšpektorjem Mednarodne agencije za jedrsko energijo (IAEA - International Atomic Energy Agency) omogočile popoln nadzor nad civilnimi jedrskimi reaktorji in drugimi jedrskimi obrati. Po NPT je državam neimetnicam jedrskega orožja zagotovljeno, da lahko razvijajo lastno proizvodnjo za pridobivanje jedrske energije, kar je zapisano v 2. odstavku IV. člena:

Vse pogodbenice se zavezujejo, da bodo v največji možni meri olajševale izmenjavo naprav, materialov ter znanstvenih in tehnoloških informacij za miroljubno uporabo jedrske energije, in imajo pravico biti pri njej udeležene. Pogodbenice, ki imajo možnost biti udeležene pri omenjeni izmenjavi, bodo same ali skupaj z drugimi

državami ali mednarodnimi organizacijami sodelovale pri nadaljnjem razvoju uporabe jedrske energije v miroljubne namene, zlasti na ozemlju držav pogodbenic, ki nimajo jedrskega orožja, upoštevajoč potrebe tistih območij na svetu, ki so v razvoju (Internet 2).

Cilj NPT je zmanjšati oz. upočasniti jedrsko proliferacijo, kar jim je v določeni meri tudi uspelo. V 60-ih letih so se države bale, da bo v desetih letih jedrsko orožje pridobilo še 15 do 25 držav, kar se ni zgodilo. NPT je tudi zmanjšala varnostne probleme mnogih držav, saj je vzpostavila sistem, v katerem so se države zavezale da ne bodo razvijale jedrskega orožja, kar inšpektorji IAEA tudi redno preverjajo. NPT je dolgo časa uspešno delovala, saj se je kar nekaj držav odločilo da ne bodo razvijale lastnega jedrskega orožja (npr. Južna Koreja, Tajvan, Egipt, Belorusija, Kazahstan, Ukrajina,...). Seveda pa obstajajo tudi države ki kršijo sporazum oz. se mu nikoli niso pridružile (Sagan 2006: 50–53). Indija, Izrael in Pakistan niso nikoli pristopile k NPT, Irak in Severna Koreja sta bila ujeta pri kršenju določil NPT, Severna Koreja je brez sankcij tudi odstopila od pogodbe. Prav tako obstajajo sumi, da tudi Iran kljub članstvu krši določila NPT (Wirtz 2000: 6).

Vsake pet let se na Pregledni konferenci preverja učinkovitost in skladnost osnovnih norm NPT. Leta 1995 so se države članice odločile za nedoločeno podaljšanje NPT kar kaže na to, da je podpora neproliferaciji močna. Vprašanje je, ali je dovolj močna za rešitev bližnjevzhodnih vprašanj. Kljub močni podpori, NPT manjka univerzalna legitimnost. Pred seboj ima velike izzive; novih držav imetnic jedrskega orožja je malo, toda hkrati so to regionalne velesile. Njihovo mnenje ni upoštevano v mednarodnih pogajanjih, čeprav imajo široko podporo ljudskih množic. Stalno upiranje Irana zahtevam ZDA kaže na to, da so velesile nemočni velikani in da bodo nove države imetnice jedrskega orožja kmalu imele večji vpliv (Kapur 2000: 247).

Zadnja Pregledna konferenca je bila v letu 2005, udeležilo se je 153 držav. Na tej konferenci so se, tako kot na ostalih, pokazale velike razlike med državami imetnicami jedrskega orožja in državami, ki nimajo jedrskega orožja. Glavne teme pogovorov so bile Pogodba o celoviti prepovedi jedrskih poskusov (CTBT - Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty), začetek pogajanj o pogodbi, ki bi preprečevala izdelavo fisijskega materiala za vojaške namene, povečevanje transparentnosti skladiščenja in obratov izdelave jedrskega orožja in ustanovitev

Območja brez jedrskega orožja (NFZ – Nuclear Free Zones)⁷ na Bližnjem vzhodu (Kile 2006: 607–609).

Najhujše kršitve Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja v preteklih letih so bili primeri Iraka, Libije, Irana in Severne Koreje. Te države niso delovale v okviru omejitev, ki jih imajo kot države neimetnice jedrskega orožja. Prva dva primera sta bila rešena, Iran in Severna Koreja pa še vedno predstavljata grožnjo režimu NPT.

Druga grožnja je širjenje jedrskega orožja med terorističnimi skupinami. Posebno zaskrbljujoče je bilo odkritje svetovne mreže črnega trga, na katerem se je prodajala jedrska oprema in tehnologija. Kot posledica iranskega in severnokorejskega jedrskega programa so se zopet pojavile ideje o nadzoru jedrskega bogatitvenega procesa, torej nadzoru nad bogatenjem urana in proizvodnjem plutonija ter tudi nad uporabljenim jedrskim gorivom. Cilj takšnega nadzora bi bil pridobivanje jedrskega materiala samo v majhnem številu objektov, ki bi bili pod mednarodnim ali multilateralnim nadzorom. Nekatere države menijo, da ima IV. člen NPT pomanjkljivosti v tem, da lahko države pogodbenice, ki nimajo jedrskega orožja uvažajo in razvijajo materiale in tehnologijo za programe jedrske energije. Zato lahko države pridobivajo jedrske tehnologije na legalen način in pod krinko civilnega programa razvijajo jedrsko orožje (Kile 2006: 610–611).

NPT priznava pravico do izstopa od obveznosti pogodbe, v primeru da so interesi države v nasprotju z interesi NPT. Odpovedni rok je tri mesece. Vendar nobena država, pred Severno Korejo, še ni izkoristila te pravice. Kljub temu, da je Severna Koreja upoštevala navodila NPT in naznanila svoj odhod, je bila podvržena številnim pritiskom (Kapur 2000: 239). Severna Koreja je bila odkrita pri kršenju določil NPT v začetku leta 1993. Novembra 2002 pa je izkoristila ameriško zaposlenost s pripravami na iraški napad in odstopila od NPT, izgnala mednarodne inšpektorje in pričela s proizvodnjo plutonija.

⁷ Območja brez jedrskega orožja so bila ustanovljena z namenom preprečevanja vertikalnega širjenja jedrskega orožja s strani držav neimetic jedrskega orožja in nadaljnega širjenja jedrskega orožja v državah imetnicah jedrskega orožja. NFZ lahko ustvari praktične politične mehanizme za preprečevanje horizontalne proliferacije v državah znotraj cone, ki se morajo odreči pridobivanju, razvoju, izdelovanju in/ali razvoju jedrskega orožja (Spector in Smith 1990: 302).

Ker Iran daje velik poudarek na samostojnosti, zanašanju nase ter ugledu, obstaja velika verjetnost, da se Islamska republika Iran ne bi odločila za pristop k NPT, če to ne bi storil že prejšnji režim. Iran je k NPT pristopil 2. februarja 1970, popolno soglasje z varovalnimi mehanizmi IAEA pa je postalo veljavno 15. maja 1974 (Kile 2006: 618). Izstop iz NPT je po X. členu dovoljen, v primeru "izrednih" okoliščin, ki ogrožajo "vrhovne interese". Če bi Iran izstopil iz NPT, bi se države v regiji ostro odzvale, Iran bi prav tako izgubil podporo in partnerstvo v evropskih državah in Japonski. Možno pa je, da Iran računa na pragmatično razmišljanje držav s katerimi sodeluje, to je, da je boljše sodelovanje z novo državo imetnico jedrskega orožja kot njena izolacija (Sagan 2006: 55).

5. IRAN

5.1 ISLAMSKA REPUBLIKA IRAN

5.1.1 ZGODOVINA OD LETA 1979

Z islamsko revolucijo leta 1979 je bilo končano vladanje šaha Reza Pahlavija, ki je večino iranskega gospodarstva prodal zahodnim državam in multinacionalnim družbam. Skozi leta je prihajalo tudi do čedalje hujšega kršenja človekovih pravic. Protesti proti šahu so bili v letih 1978 in 1979 čedalje bolj množični. Proteste je iz izgnanstva v Franciji koordiniral ajatola Homeini⁸. Januarja 1979 je šah Pahlavi odšel v tujino, v Iran pa se je vrnil Homeini. Tri tedne po odhodu šaha in deset dni po prihodu Homeinija (11. februar 1979) je prišlo do revolucije. Oborožene skupine so v nekaj urah prevzele nadzor nad vojsko, policijo, zapori ter mediji. Sedem tednom po februarški revoluciji je bila na referendumu podprta ideja o ustanovitvi Islamske republike, 97% ljudi je podprlo ukinitvev monarhije. Ustava, ki jo je konec leta 1979 sestavil Zbor strokovnjakov (The Assembly of Experts), je bila zelo teokratska in je Homeiniju in ostalim verskim voditeljem podelila široka pooblastila (Abrahamian 2004: 581–584). Homeini je izvedel tudi čistko v oboroženih silah in ustanovil Islamsko revolucionarno

⁸ Leta 1963 ga je dal Pahlavi zapreti zaradi njegovega nasprotovanja reformam, leto zatem pa so ga izgnali iz države. Preko Turčije je odšel v Irak na koncu pa je živel v Franciji, od koder je načrtoval svojo vrnitev v domovino.

gardo (IRGC – Islamic Revolutionary Guard Corps) (Spector in Smith 1990: 209). IRGC je bila ustanovljena kot politično bolj zanesljiva protiutež redni vojski in je institucionalno dokaj avtonomna ustanova, ki ima edina pooblastila uporabe orožja za množično uničevanje (Giles 2000: 80).

V prvem obdobju po revoluciji je bilo ljudstvo zelo naklonjeno oblasti. Zato obstajajo trije razlogi; Homeini je bil zelo karizmatična osebnost, zaradi iraške invazije so se za obrambo domovine Iranci povezali ter cene nafte so strmo rasle. Zato je bilo možno, kljub revoluciji in vojni, izpeljati socialne reforme. Po smrti Homeinija v letu 1989 se je pričelo drugo obdobje, ko so imeli verski voditelji mnogo težav (Abrahamian 2004: 584–585). Njegov verski naslednik ni imel takšne karizme ter verskih izkušenj, leta 1988 se je končala iransko-iraška vojna, po letu 1984 so cene nafte začele drastično padati. To so bili razlogi za ideološko krizo v začetku devetdesetih let. Mnogi Homeinijevi privrženci so začeli podpirati demokracijo namesto teokracije.

Leta 1997 in 2001 je na predsedniških volitvah zmagal Mohamed Hatami. V dveh mandatih je poskušal liberalizirati medije, ustanoviti večstrankarski sistem in začeti dialog z ZDA. Na obeh volitvah je Hatami dobil večinsko podporo (70% in 77%) kar kaže na nezadovoljstvo ljudstva z dotodanjim stanjem (Abrahamian 2004: 573–585). Hatamijev cilj je bil tudi preseči iransko izolacijo in se povezati z evropskimi in sosednjimi državami. Iranske vezi z Evropsko unijo so postale močnejše in EU je postala največji iranski partner. Kljub napredku v izboljšanju odnosov pa so ostala odprta številna vprašanja, kot na primer o iranskem programu o orožju za množično uničevanje ter o prenosnih sistemih (Chubin 2002: 32–33).

V juniju 2005 so Iranci na predsedniških volitvah izbirali naslednika Mohameda Hatamija, ki po dveh mandatih ni mogel ponovno kandidirati. Eden izmed kandidatov, ki se je uvrstil v drugi krog je bil Akbar Hašemi Rafsandžani, ki je bil iranski predsednik že med leti 1989 in 1997. Rafsandžani je zagovarjal nadaljevanje pogajanj z Evropsko unijo in izboljšanje odnosov z ZDA, ki morajo Iranu še vrniti zamrznjeno premoženje. Hkrati pa je zagovarjal pravico Irana do bogatenja urana. Drugi kandidat je bil konzervativni teheranski župan Mahmud Ahmadinedžad, ki je presenetljivo tudi zmagal (Internet 4). Kljub izvolitvi konzervativnega predsednika, naj bi zunanja, gospodarska in varnostna politika Irana po volitvah ostala enaka, saj o njih odločajo najvišje oblasti Islamske republike, predsednik

republike pa je po hierarhiji drugi človek v Iranu, za vrhovnim vodjem ajatoli Alijem Hamenejem (Internet 5).

5.1.2 GEOGRAFSKI POLOŽAJ IN POLITIČNI SISTEM

Geografski položaj Irana je vedno bil in še ostaja pomembna komponenta varnosti. Iran je po površini mnogo večji kot njene sosede in je druga najmočnejša država v proizvodnji nafte na Bližnjem vzhodu in četrta na svetu. Leži na stičišču med Azijo ter Evropo, Indijo ter državami Bližnjega vzhoda ter med Arabskim polotokom in Kavkaškim gorovjem. Zaradi tega je bila država v preteklosti mnogokrat napadena in v njej živijo pripadniki različnih narodov. V Iranu večino prebivalstva predstavljajo šiiti (89%), ostalo so suniti⁹ (10%), pripadnikov drugih ver je le 1%.

Politični sistem v Islamski republiki Iran je mešanica teokracije in demokracije. Je sistem, ki ga vodijo verski voditelji in je osnovan tudi na ljudski suverenosti. Osnovan je tako na islamu kot na modernih demokratičnih prvinah, kot je npr. delitev oblasti. Predsednika države in parlament (*Majles*) se voli na volitvah, toda Svet varuhov (Guardian Council) lahko zavrne osebo, ki želi kandidirati na volitvah. Predsednik države je predstavnik izvršilne veje oblasti, vendar je lahko preglasovan in celo odstavljen s strani vrhovnega vodje (Supreme Leader). *Majles* je zakonodajna veja oblasti, vendar predlogi zakonov ne veljajo, dokler Svet varuhov ne določi, da so v skladu z islamom. Torej je sodobni Iran odsev ljudske volje in volje verskih voditeljev. Z ustavnimi spremembami leta 1989 so odpravili položaj predsednika vlade, tako da sedaj predsednik države oblikuje vlado (Abrahamian 2004: 572–576).

⁹ Od začetka se islam, ki velja za drugo najbolj razširjeno vero na svetu, deli na sunitsko in šiitsko vejo. Suniti ("nasledniki tradicije") predstavljajo večino, šiiti ("privrženci Imama Alija") pa le 10% vseh muslimanov. Obe veji sprejemata pet stebrov vere, vendar se ne strinjata o tem, kdo bi moral biti naslednik preroka Mohameda. Suniti priznavajo vladavino prvih treh sunitskih kalifov. Šiiti pa trdijo, da bi po smrti preroka oblast morala preiti v roke Imama Alija. Šiiti priznavajo tudi 12 imamov, med katerimi naj bi zadnji imam napovedal konec sveta. Med njegovo odsotnostjo pa imajo pravico do razglašanja verskih zakonov ajatole – starejši verski voditelji.

5.2 ZGODOVINA IRANSKEGA JEDRSKEGA PROGRAMA

Problem glede iranskega jedrskega programa se je pričel, ko je IAEA razkrila, da je Iran 18 let prikrival pomembne jedrske aktivnosti, kar je v nasprotju z določili NPT. Iran vztraja, da so njihove aktivnosti miroljubne narave in da je bilo kršenje varovalnih mehanizmov IAEA nenamerno. Mednarodno skupnost pa skrbi, da Iran poskuša pod krinko civilnega jedrskega programa razviti jedrsko orožje. Obtožbe, da Iran poseduje ali dela na tem da bi posedoval jedrsko orožje, temeljijo na dosedanjih vzorcih delovanja, na opazovanju raziskovalnih aktivnosti ter na sumu, da želi Iran imeti v rokah jedrsko orožje (Chubin 2002: 71).

Za Irance je jedrski program del nacionalnega ponosa in zato se nočejo podrediti zahtevam o ukinitvi tega programa. Z nasprotovanjem tujim silam, ki jim poskušajo vsiliti svojo voljo, so se tako kot med iransko-iraško vojno Iranci poenotili.

5.2.1 ZAČETKI

Iran ima dolgo zgodovino zanimanja za jedrsko tehnologijo. V šestdesetih letih 20. stoletja je šah Mohamed Reza Pahlavi začel s programom jedrske energije, s katerim je Iran pridobil močan kader izšolanih tehnikov. Šah je program javno oznanil, tako da je bil podvržen tudi inšpekcijam IAEA (Bee 1995: 42). Kot del civilnega jedrskega programa je šah izvedel tudi raziskave, povezane z jedrskim orožjem (Giles 2000: 81). Te raziskave so bile tajne, šah je s skrivno pogodbo od Južnoafriške republike tudi kupil uranovo rudo (Spector in Smith 1990: 203, 205). Leta 1974 je šah ustanovil Iransko organizacijo za jedrsko energijo (AEOI – Atomic Energy Organization of Iran), ki je načrtovala do sredine devetdesetih let zgraditi 23 jedrskih elektrarn (Lubi 1999: 172). V tistem trenutku je bil v Iranu le en reaktor, ameriški raziskovalni reaktor, ki je bil nameščen v teheranskem raziskovalnem centru. Reaktorje so imeli namen kupiti od ZDA, Francije ter Zahodne Nemčije z denarjem od prodaje nafte. Po padcu šaha se je gradnja prenehala ter delo je bilo ustavljeno (Spector in Smith 1990: 204). Med šahovim režimom, je bil jedrski program močno oprt na tujo pomoč, predvsem iz ZDA, Francije in Nemčije (Kile 2005: 2).

Po revoluciji 1979 so bile zaradi proti-modernizacijskih ukrepov zamrznjene vse jedrske dejavnosti, ki so bile med najbolj naprednimi na Bližnjem vzhodu. Mnogo jedrskih tehnikov

je odšlo iz države, toda ostali so tisti, ki so delali v raziskovalnem centru v Teheranu (Spector in Smith 1990: 203, 207). Do opuščanje jedrskega programa je prišlo zaradi vračanja države k tradiciji (Giles 2000: 81).

Po iraški invaziji na Iran v letu 1980 in uporabi kemičnega orožja proti iranski vojski so iranski voditelji morali ponovno premisliti o razvoju jedrskega, biološkega in kemičnega orožja. Med letoma 1984 in 1988 je Irak z zračnimi napadi povzročil hudo škodo na jedrskem reaktorju v Bušerju. Po prvih napadih je Teheran od IAEA zahteval naj obsodi napade Iraka, vendar IAEA v vseh letih ni storila ničesar, saj v tem obratu še ni bilo jedrskega goriva (Spector in Smith 1990: 208). Teheran je zaradi nepomoči mednarodne skupnosti pri zaustavljanju iraških napadov razvil strategijo samopomoči. Kljub temu, da je Iran podpisal Konvencijo o kemičnem orožju, je v zadnjih fazah vojne uporabil lastno izdelano kemično orožje. Z nadaljevanjem vojne je Iran razvijal programe jedrskega, kemičnega in biološkega orožja, s katerim bi se zoperstavili iraškemu napadom (Giles 2000: 80–82).

V letu 1984 je revolucionarna oblast odprla nov jedrski raziskovalni center v Isfahanu, bivši perzijski prestolnici ter želela dokončati začeta dela v Bušerju, kar se ni zgodilo (Spector in Smith 1990: 203). Po koncu iransko-iraške vojne leta 1988 je iransko zanimanje za jedrski program ponovno oživelo. Kljub poskusom preprečevanja s strani ZDA je Iran pridobil pomoč pri razvoju jedrskega programa iz Kitajske in Severne Koreje. Obe državi sta Iranu izdatno pomagali tudi med iransko-iraško vojno (Bee 1995: 42). K povečanju motivacije za pridobitev lastnega jedrskega orožja so prispevale tudi aktivnosti Iraka, da izdelata lastno jedrsko orožje ter s tem povezana želja Irana, da ne bi bil nikoli več v podrejenem položaju kot je bil med iransko-iraško vojno (Spector in Smith 1990: 203).

V letu 1991 je Iran od Indije poskušal kupiti 30 megawatt (MW) jedrski reaktor za pridobivanje plutonija, ki bi zadostoval za sestavo večjega števila jedrskega orožja na leto. Indija je kljub nasprotovanju ZDA prodala v Iran 10 MW reaktor, za katerega se je obvezala da bo pod nadzorom IAEA. V letu 1992 je Iran poskušal kupiti jedrsko opremo iz Argentine, vendar nakup zaradi vmešavanja ZDA ni uspel. Istega leta sta Kitajska in Rusija obljubile, da bosta Iranu dobavili dva reaktorja, ki pa bosta morala biti pod varnostnimi mehanizmi IAEA (Bee 1995: 43). Ta dva reaktorja sta bila nameščena v Centru za jedrsko tehnologijo v Esfahanu. Vsi reaktorji niso predstavljali večje nevarnosti, saj je bil njihova moč omejena.

Tuji opazovalci so sumili da v centru izvajajo tudi vojaške raziskave, na kar naj bi kazalo to, da je del centra nameščen pod zemljo (Lubi 1999: 175–176).

ZDA so bile ves čas mnenja, da je iranski jedrski program v nasprotju z ameriškimi interesi, da ogroža druge države Bližnjega vzhoda, da lahko negativno vpliva na bližnjevzhodni mirovni proces ter spodbudi tudi ostale države v regiji k pridobitvi lastnega jedrskega orožja. V letu 1993 je takratni predsednik CIA James Woolsey izjavil, da Iran za izdelavo jedrskega orožja potrebuje najmanj osem do deset let, z zunanjo pomočjo še manj (Bee 1995: 43).

Rusija je leta 1995 z Iranom podpisala pogodbo o dokončanju del v jedrski elektrarni v Bušerju.¹⁰ Rusija bi po pogodbi morala dokončati elektrarno z enim 10.000 MW reaktorjem na lahko vodo, izobraziti osebje ter Iranu med leti 2001 in 2011 dobavljati gorivo (Lubi 1999: 173–174). Ameriška vlada je poskušala preprečiti ta sporazum saj je menila, da bi lahko Iranci iz uporabljenega goriva pridobili plutonij. Ker je bilo v sporazumu določeno, da se uporabljeno gorivo vrne nazaj v Rusijo, jim dogovora ni uspelo prekiniti (Kile 2005: 3).

5.2.2 OD LETA 2002 DO 2007

Spor glede iranskega jedrskega programa se je pričel poleti 2002, ko so se pojavili dokazi da Iranska organizacija za jedrsko energijo (AEOI) gradi dva neprijavljena jedrska objekta. V začetku leta 2003 je Iran priznal, da gradi reaktor na težko vodo v Araku in obrat z plinskimi centrifugami za bogatenje urana v Natancu (Kile 2005: 4–5). V pilotni tovarni v Natancu je bilo nameščenih 160 centrifug¹¹, do leta 2005 pa so jih v sosednjem obratu nameravali namestiti še 5.000. Po pregledu so inšpektorji IAEA ugotovili, da so centrifuge narejene po pakistanskih načrtih. Ugotovitve inšpekcij IAEA v juniju 2003 so bile, da obstaja velika možnost, da Iran centrifuge v Natancu uporablja za pridobivanje visoko obogatene urana, primerne za jedrsko orožje (Russell 2005: 76–78). Zaradi nenehnega izmikanja Irana in

¹⁰ Gradnja tega objekta se je pričela med šahovim vladanjem, med revolucijo pa so dela zastala. Med iransko-iraško vojno so objekt še dodatno uničili iraški letalski napadi. Zahodna Nemčija je po končani osemletni vojni zaradi pritiskov ZDA zavrnila željo Irana da nadaljuje delo, ki ga je začela med šahovim režimom.

¹¹ Za pridobitev primernega cepljivega materiala so možni štirje postopki: plinska difuzija, plinsko centrifugiranje, aerodinamične metode in metoda elektromagnetnega ločevanja. Z eno plinsko centrifugo se pridobi zelo malo materiala, zato jih je potrebno namestiti več tisoč (Lubi 1999: 84–86).

onemogočanja dela inšpektorjev je Mednarodna agencija za jedrski nadzor oktobra 2003 zahtevala, da Iran podpiše Dodatni protokol k Sporazumu o neširjenju jedrskega orožja, ki bo inšpektorjem omogočal nenapovedane preiskave brez vnaprejšnjih napovedi (Kile 2005: 4, 11).

Od decembra 2002 so se v imenu Evropske unije o spornem jedrskem programu z Iranom pogajale tri evropske države; (E3 oz. evropska trojka) Francija, Nemčija in Velika Britanija. Iran je v skupni resoluciji leta 2003 zapisal, da namerava podpisati Dodatni protokol¹² ter da bo prostovoljno ukinit vse aktivnosti povezane z bogatenjem urana. Ni pa izrazil, koliko časa bo ta moratorij trajal. Evropska trojka je Iranu priznala pravico do civilnega jedrskega programa ki je v okviru določil NPT, od Irana pa zahtevala da pojasni nepravilnosti, ki so jih odkrili inšpektorji IAEA (Kile 2005: 8).

V letu 2005 se je mednarodni spor še razširil, kar je bila posledica odkritja s strani IAEA o pomanjkljivem poročanju Irana o pomembnih jedrskih aktivnostih. Iran se je zagovarjal, da je njihov jedrski program namenjen izključno v civilne namene ter da so bile kakršnekoli kršitve varovalnih mehanizmov nenamerne. Iran je leta 2005 izjavil, da želi izdelati celoten proces bogatitve urana, s katerim želi nadomestiti fosilna goriva. V maju je iranski parlament odobril dvajsetletni program, v okviru katerega naj bi zgradili obrate za proizvodnjo jedrske energije s skupno močjo 20.000 MW. Tuji strokovnjaki so takšne načrte kritizirali iz dveh razlogov. Prvi razlog je bil v velikem finančnem bremenu, ki ga graditev takšnih obratov prinese. Drugi razlog pa je bil majhna količina iranske uranove rude, ki bi zadoščala za delovanje samo enega 1.000 MW reaktorja za dobo 6-7 let. Iran je svoje ideje zagovarjal z doseganjem samozadostnosti na področju pridobivanja jedrske energije, predvsem zato ker so ZDA v preteklosti "uničile" vsak njihov večji posel s tujimi dobavitelji.

11. marca 2005 je ameriška državna sekretarka Condoleezza Rice izjavila, da bodo ZDA prenehale nasprotovati vstopu Irana v Svetovno trgovinsko organizacijo (WTO – World Trade Organization), s čimer bi se končala ameriška gospodarska osamitev Irana, ki se je pričela z islamsko revolucijo ter da bodo postopoma odobrili prodajo rezervnih delov iranskim civilnim letalskim prevoznikom, če se Iran trajno odpove jedrskemu programu. V zameno za spravljivejšo ameriško politiko, se je evropska trojka zavezala, da bo podprla ZDA

¹² 18. decembra 2003 je Iran podpisal Dodatni sporazum, ki pa ga nikoli ni ratificiral.

pri predstavitvi iranskega vprašanja pred Varnostnim svetom OZN, če Iran ne bo opustil bogatitvenega procesa. Evropski politiki so pred tem nasprotovali ameriškemu predlogu, saj se jim je zdelo, da lahko grožnja z napotitvijo pred VS Iran spodbudi k opustitvi pogajanj. Povezovanje med ZDA in Evropo ni vplivalo na iranske politike, ki so zavrnili ameriški predlog in poudarili, da ZDA nimajo nobene pravice do sodelovanja v pogajanjih.

3. maja 2005 je Iran predlagal drugačno pot razreševanja problema. Iran bi lahko nadaljeval z bogatitvijo urana v Esfahanu in začel s testiranjem 3.000 plinskih centrifug v jedrskem obratu v Natancu. Hkrati bi Iran uvedel povečanje transparentnosti in izboljšal ukrepe za krepitev zaupanja¹³, s čimer bi svetu dokazal, da je njihov jedrski program miroljubne narave. Zastopniki evropske trojke so nemudoma zavrnili iranski predlog. Njihovo stališče je bilo, da mora Iran nemudoma prenehati z vsemi aktivnostmi, ki so povezane z bogatitvijo urana. Torej tudi iranski predlog ni bil uresničen. 5. avgusta istega leta je evropska trojka predložila nov predlog za dolgoročni dogovor, ki je vključeval spodbude na področju jedrske energije, tehnološkega sodelovanja ter politična in varnostna zagotovila. Osnova predloga je bila zagotovitev dostopa Iranu do jedrskega goriva na mednarodnem trgu po tržnih cenah. Nov iranski predsednik Mahmud Ahmadinedžad je zavrnil evropski predlog kot "žalitev naroda". Oster odziv je nakazoval, da bo nova iranska politika bolj nepopustljiva kot prejšnja. 8. avgusta je Iran oznanil, da so pričeli s pripravami na obnovitev postopka predelave uranove rude v uranov heksafluorid v obratu v Isfahanu, ki bo pod nadzorom IAEA. Obnovitev iranskega jedrskega programa je prekinila pogajanja z evropsko trojko, ki je Iran tudi opozorila, da bo podprla ameriški predlog o napotitvi iranskega vprašanja pred Varnostni svet, če takoj ne preneha z jedrskimi aktivnostmi (Kile 2006: 618–624). V jedrskem obratu v Isfahanu se proizvaja plin uranov heksafluorid, iz katerega se s pomočjo centrifug lahko ustvari obogateni uran ki se uporabi za jedrsko orožje, v manj obogateni različici pa za jedrsko gorivo.

¹³ Ukrepi za krepitev zaupanja (CBM - Confidence-building Measures) so obveza države za povečanje transparentnosti potencialno pretečih aktivnosti (ponavadi vojaških operacij) z namenom zmanjševanja vzajemnega nezaupanja in napetosti. Takšni ukrepi pomagajo pri zmanjševanju tveganja jedrske oboroževalne tekme, kjer prihaja do suma, da določena država razvija jedrsko orožje in zmanjševanju tveganja konflikta, kjer je jedrsko orožje že pridobljeno (Spector in Smith 1990: 300).

V prvi polovici januarja 2006 je Iran v prisotnosti mednarodnih inšpektorjev začel odstranjevati pečate z jedrske naprave v Natancu ter z bližnjega skladišča in zgradbe za poskuse. Iran je to storil, ker je želel obnoviti raziskave na področju plemenitjenja urana, v okviru katerih bo v manjši meri tudi bogatil uran. Zato ni prišlo do obnovitve pogajanj med Evropsko unijo in Iranom, ki je tudi grozil, da bo ukinil izvoz nafte, če se iransko jedrsko vprašanje prenese pred Varnostni svet OZN (Internet 6). Svet guvernerjev je iransko jedrsko vprašanje 6. marca 2006 predal Varnostnemu svetu OZN. Od tega trenutka dalje, naj bi IAEA in VS OZN sodelovala pri razreševanju iranskega jedrskega vprašanja. VS OZN je 31. julija 2006 sprejel resolucijo št. 1696, ki je od Irana zahtevala naj do 31. avgusta prekine z jedrskimi aktivnostmi, drugače bodo proti njemu uvedene sankcije. Ker Iran ni bil zainteresiran za izpolnjevanje določil resolucije, je VS OZN v decembru 2006 sprejel novo resolucijo št. 1737, kjer so bili našteti posamezniki in podjetja, katerim se je zaradi sodelovanja z Iranom na področju jedrskega programa zamrznilo vso premoženje. Državam je bilo tudi naročeno, naj prenehajo z izvozom tiste tehnologije v Iran, ki bi prispevala k izboljšanju njihovega jedrskega oz. raketnega programa. V resoluciji je bilo zopet zapisano, da mora Iran v šestdesetih dneh prenehati z vsemi bogatitvenimi dejavnostmi, drugače bo podvržen sankcijam. Iran je zavrnil tudi drugo resolucijo. V marcu 2007 je VS sprejel novo resolucijo št. 1747, v kateri je sprejel dodatne sankcije proti Iranu ker ni ustavil spornega jedrskega programa. Resolucija je od Irana zahtevala ustavitev bogatitvenega procesa, mu prepovedala prodajo orožja in pozivala države k trgovskim sankcijami proti Iranu, razširili so tudi seznam podjetij in oseb, katerim se je zamrznilo premoženje.

9. aprila 2007 je iranski predsednik Mahmud Ahmadinedžad v govoru ob prvem nacionalnem jedrskem dnevu objavil: *"Z veliko častjo razglašam, da se je danes naša država pridružila klubu jedrskih držav in lahko proizvaja jedrsko gorivo na industrijski ravni"*. Predsednik je tudi zatrdil, da je 3.000 centrifug že pripravljenih na proizvodnjo jedrskega goriva. Ali Laridžani, glavni iranski jedrski pogajalec pa je izjavil, da bo Iran odstopil od NPT, če bo še naprej pod mednarodnim pritiskom (Internet 7). Dan po tej izjavi sta v Iran odpotovala inšpektorja IAEA, ki sta preverila stanje v Natancu. Ugotovila sta, da je bilo v obratu nameščenih in zagnanih 1.312 centrifug za plemenitjenje urana (Internet 8).

Konec junija so iz IAEA sporočili, da so iranske oblasti predlagale, naj inšpektorji ponovno poskušajo pojasniti nejasnosti glede iranskega jedrskega vprašanja. Po mnenju nekaterih

analitikov, bi se s tem Iran rad izognil sankcijam VS, saj zopet ni izpolnil zahtev najnovejše resolucije (Internet 9).

5.3 IRANSKO JEDRSKO OROŽJE

Obstaja veliko dokazov da Iran poseduje tehnične zmožnosti za pridobivanje jedrskega orožja. Od jedrskega orožja ga loči le politična odločitev o tem, ali si ga želi. Številne ugotovitve kažejo na to, da je lastno jedrsko orožje njihova velika želja. Vendar ne obstajajo trdni dokazi, ki bi to trditev potrjevali. V tem poglavju so predstavljeni možni motivi, zaradi katerih bi si Iran želel razviti jedrsko orožje. Predstavljene so tudi možnosti, kako Iranu preprečiti pridobitev jedrskega orožja.

Članstvo v NPT ne zagotavlja, da Iran ne bo razvil jedrskega orožja. Takšno nedoslednost je v preteklosti dokazal z razvojem kemičnega in biološkega orožja, kljub podpisu Konvencij o biološkem in kemičnem orožju. Iz pakistanskih, indijskih in severnokorejskih izkušenj se je naučil, da je jedrsko orožje najbolje razvijati v nejasnih okoliščinah. Torej, da svoje namere javno ne objavi oz. prikriva pridobivanje jedrskega orožja za civilnim programom. Ko je bilo vsem jasno, da so Pakistan, Indija in Severna Koreja pridobile jedrsko orožje, se je zmanjšala možnost vojaškega napada na njih. Iran poskuša javnost prepričati, da razvija jedrski program ker potrebuje energijo in želi zmanjšati odvisnost od nafte. Temu razlogu je težko verjeti zaradi ekonomske nesmiselnosti. Iran bi lahko manj denarja kot ga namenja jedrskemu programu uporabil za modernizacije na področju pridobivanja nafte, kar bi mu omogočilo, da bi zmanjšal stroške pridobivanja nafte in s tem povečal zaslužek oz. imel več nafte za lastne potrebe (Russell 2005: 75–76).

Izjave iranskega predsednika Ahmadinedžada in podpora vlade revolucionarnim idejam mednarodno javnost strašita. Obstaja velika verjetnost, da Iran podpira konzervativno sunitsko manjšino v Iraku ter financira Hezbolah ter ostale teroristične organizacije. Za odvrčanje Irana od sponzoriranja teroristov z jedrskim orožjem, je Francija v januarju 2006 zagrozila, da bo v primeru jedrskega terorističnega napada izvedla jedrski napad proti državam, ki nudijo teroristom podporo in pomoč. Problem je v tem, da je skoraj nemogoče popolnoma potrditi povezavo med državo in teroristično organizacijo. Iran pa se bo zaradi posedovanja jedrskega orožja verjetno čutil še močnejšega (Sagan 2006: 50–53).

5.3.1 MOTIVI ZA RAZVOJ JEDRSKEGA OROŽJA

Države lahko jedrsko orožje uporabijo za jedrsko odvračanje, namesto konvencionalnega orožja za doseganje političnih in vojaških ciljev ali za doseganje nacionalnih in mednarodnih političnih ciljev. Uporaba jedrskega orožja v Iranu je večplastna. Iranske ambicije so osredotočene na prevlado na Bližnjem vzhodu. Kljub temu pa se je iz zalivske vojne naučil pomembne lekcije. Država, ki želi prevladati v regiji, mora imeti zmožnosti odvračanja oz. preprečevanja ameriške intervencije. Po napadu koalicije voljnih pod vodstvom ZDA na Irak 2003, oslabljeni Irak ne predstavlja več tekmeca Iranu za prevlado v regiji. Edini resni tekmelec v regiji ki je še ostal, je Izrael, ki ima močnejše vojaške sile in poseduje jedrsko orožje (Sloss 2002: 236–237). Iran pa največjega tekmeca vidi v ZDA. Vsaka ameriška poteza predstavlja Iranu neposreden napad na iranske interese v regiji (Ehteshami 2002: 152). Iran verjetno predvideva, da bo tudi z majhnimi zalogami jedrskega orožja preprečil stopnjevanje spopada z ZDA ter zmanjšal možnost ameriškega jedrskega zastraševanja (Lubi 1999: 194).

Motivi za razvoj jedrskega orožja v Iranu so po mnenju Shahrana Chubina (2002: 74–75) naslednji:

- 1) Glavna načela revolucije so bila neodvisnost, zanašanje nase ter enakopravnost. Z jedrskim orožjem bi Iran preprečil pojavljanje jedrskega orožja v bližnji okolici, s čimer bi se izognil strateškemu presenečenju.
- 2) Jedrsko orožje bi lahko nadomestilo pomanjkljivosti v konvencionalnem orožju, pomanjkanje zaveznikov ter partnerjev. Iran bi jedrsko orožje lahko uporabil kot diplomatsko in vojaško orodje.
- 3) S posedovanjem jedrskega orožja bi se Iranu povečal vpliv glede regionalnih in svetovnih vprašanjih. Podobno kot Indija in Kitajska misli, da tako mogočni civilizaciji pripada status velesile, kar bi dosegel s posedovanjem jedrskega orožja.
- 4) Iran z jedrskim orožjem ne bo mogel odvrčati groženj, ki prihajajo iz neposredne bližine (Talibani v Afganistanu, vojne zaradi mamil, kurdsko vprašanje...). Bo pa bolj uspešen pri nasprotovanju Izraelu in ZDA.

Po Lubiju (1999: 188–197) pa so razlogi za iranski jedrski program zunanjepolitični, zunanjevarnostni in notranjepolitični. Zunanjepolitični razlogi v primeru Irana so želja po povečanju moči in ugleda. Z jedrskim orožjem želi doseči status velesile ter prevzeti vodilno mesto med muslimanskimi državami. Zunanjevarnostne grožnje predstavljajo Irak, ZDA in

Izrael, države ki najbolj ogrožajo zunanjo varnost Irana. Te tri države Iranu ne predstavljajo neposredne grožnje, vendar iranski voditelji v teh državah vidijo sovražnike. Notranjepolitični razlog je ta, da poskušajo politiki odvrniti pozornost iz notranjepolitičnih neuspehov, kot so nizek življenjski standard, visoka inflacija, nezaposlenost... in ponovno pridobiti podporo državljanov.

Iran je država, ki nima mnogo zaveznikov. Izkušnje iz iransko-iraške vojne so pokazale da Iran potrebuje bolj agresivno obrambno politiko, če želi od napadov odvrniti sovražnike kot je bil npr. Sadam Husein. Če bi Iran med osemletno vojno posedoval orožje za množično uničevanje, bi bila manjša verjetnost, da bi do vojne sploh prišlo, zagotovo pa bi bila krajša ter z ugodnejšim rezultatom za Iran. Za preprečitev ponovitve takšne vojne se Iran zanaša na lastne sile (Roshandel 2005: 47–49).

5.3.2 MOŽNI ODGOVORI NA IRANSKI JEDRSKI PROGRAM

Obstajata dve možnosti za odgovor na iranski jedrski program. Prva so diplomatska prizadevanje druga možnost pa je vojaška intervencija. Ker je Iran podpisnica NPT, se jo lahko z diplomatskimi prijemi prisili k sprejetju nenapovedanih inšpekcij. Francija, Nemčija in Velika Britanija so do leta 2003 podpirala samo diplomatske odnose z Iranom. Po ugotovitvah inšpektorjev o naprednosti iranskega jedrskega programa, so zunanji ministri EU v letu 2003 izjavili, da bodo uporabili prisilne ukrepe, če diplomatska prizadevanja ne bodo uspešna.

Proti Iranu bi lahko uvedli tudi ekonomske sankcije, vendar se je v preteklosti pokazalo, da le-te ne zrušijo režima, saj prebivalstvo še bolj podpira državni režim. Zato bi bilo bolje, če bi Iran poskušali prepričati z diplomacijo korenček-palica, kjer bi ZDA kot korenček lahko ponudila obnovitev diplomatskih stikov med ZDA in Iranom, odmrznitev iranskega premoženja v ZDA in popustitev tržnih ovir, ki Iranu prepričujejo dostop do mednarodnega trga.

Za prekinitev, zavlačevanje ali uničenje ključnih elementov iranskega jedrskega programa, bi se lahko uporabil vojaški pristop. Cilji vojaške akcije bi lahko bili uničenje jedrskih obratov ali političnih središč. Obstaja pa razlika pri načrtovanju vojaškega napada na Iran, če Iran že

poseduje jedrsko orožje oz. če ga še ne. Če Iran že poseduje jedrsko orožje, bi se lahko z njim maščeval. Ameriški napad na Iran bi lahko imel različne posledice. Prva možnost je, da bi se Iranci uprli domačemu režimu, ki poskuša Iran izolirati pred zunanjim svetom. Druga možnost, ki je bolj verjetna pa je, da bi iranski voditelji ameriški napad označili kot dokaz, da Američani poskušajo osvojiti Bližnji vzhod in se polastiti nafte.

Naslednji problem pri uporabi vojaške sile za uničenje iranskih jedrskih obratov je nepopolnost obveščevalnih podatkov. Četudi bi ameriški obveščevalci poznali lokacije vseh pomembnejših jedrskih objektov v Iranu (česar ne poznajo) in bi lahko zadeli vse tarče, bi se z napadom na Iran ZDA in njeni zavezniki izpostavili iranskemu maščevanju. Prav tako bi bili ogorčeni muslimani po celem svetu, kar bi lahko privedlo do terorističnih akcij proti zahodnim državam. Torej je edina možnost za preprečitev iranskega jedrskega orožja dovolj velika ponudba, da Iran sam prekine z svojimi dejavnostmi. Kar pa zahteva opredelitev in razumevanje vzrokov zaradi katerih si Iran želi pridobiti jedrsko orožje. Pomembno je tudi, da se rešitev za prekinitev bogatenja urana najde čim hitreje, drugače bo, kot je bilo v primeru Severne Koreje, prepozno. Tako ZDA, kot tudi Teheran bosta morala pristati na številne kompromise. Verjetno bi bilo ugodno da se Iranu dovoli obdržati 164 raziskovalnih centrifug, ki same po sebi ne predstavljajo grožnje in imajo velik pomen za iranski nacionalni ponos. Teheran pa bi moral pristati na varovalne mehanizme v vseh bogatitvenih obratih, dovoliti podrobne inšpekcije, ki so določene v Dodatnem protokolu IAEA, pojasniti IAEA vse domnevne kršitve sporazuma in prenehati z gradnjo nadaljnjih centrifug in reaktorja na težko vodo (Sagan 2006: 55–59).

Rusija, Kitajska, Severna Koreja in Pakistan bi nasprotovale ameriškemu napadu, saj bi s tem utrpele ekonomske posledice. Po drugi strani pa bi lahko te države v napadu na Iran videle priložnost za pridobitev dodatnih pogodb z Iranom o obnovitvi porušениh jedrskih zmogljivosti. Posledica ameriškega napada bi bile tudi številne kritike o ameriškem unilateralizmu ter dvojnih standardov v regiji. Američani se bojijo, da bi iransko jedrsko orožje porušilo ravnotežje moči v regiji, kjer je sedaj vodilna sila ameriška zaveznica Izrael (Russell 2005: 94).

Zaradi razširjenosti jedrske tehnologije in znanja ter pravic držav NPT, da razvijajo jedrsko tehnologijo za civilne namene je dolgoročno gledano nemogoče preprečiti Iranu ali katerikoli drugi državi pridobivanje jedrskega orožja, če si to država močno želi. To pa je osnova za

razvoj jedrske tehnologije v vojaške namene, seveda če država sprejme takšno politično odločitev. Vojaški napad je najmanj primeren način reševanja iranskega jedrskega vprašanja, zgodovinske izkušnje pa kažejo da tudi gospodarske sankcije OZN ne prekinejo jedrskega programa, temveč ga samo podaljšajo. Torej je potrebno poiskati primeren odgovor na iranski jedrski program. Ta odgovor pa je možno najti potem, ko se ugotovijo vzroki za željo po jedrskem orožju (Sagan 2006: 45–50).

6. MEDNARODNI AKTERJI

Z vprašanjem iranskega jedrskega programa se ukvarja celotna mednarodna skupnost. Večina mednarodne skupnosti si je enotna v tem, da bo jedrsko oboroženi Iran, ki že sedaj sponzorira teroristična gibanja v Libanonu in Palestini, postal še večji varnostni problem ter zamajal ravnotežje moči na Bližnjem vzhodu. Obstaja pa tudi verjetnost, da bi mu na jedrski poti sledile tudi nekatere druge bližnjevzhodne države, Sirija, Egipt, Savdska Arabija, Alžirija... Iran že dolgo časa prikriva svoje namere pred IAEA, toda svetovne velesile ne morejo doseči soglasja o tem, kako Iran prepričati naj preneha z bogatenjem urana. ZDA se zavzemajo za uporabo sile, evropska trojka (Francija, Nemčija, VB) pa za milejši pristop - obnovitev pogajanj. Za ZDA Iran predstavlja enega od treh delov "osi zla", vendar so zaradi delovanja v Iraku nezmožni samostojno napasti Iran. Rusija, Kitajska in nekatere države iz gibanja neuvrščenih pa so zaradi gospodarskih vezi z Iranom dolgo nasprotovale prenosu iranskega vprašanja pred VS OZN.

ZDA in Izrael ves čas zagovarjata vojaški napad na Iran. Izrael je z napadom na iraški jedrski reaktor v Osiraku leta 1981 dokazal, da je za ohranitev jedrskega monopola v regiji pripravljen poseči tudi po sili. Odločitev za preventivni napad, z namenom uničenja ali bistvene upočasnitve iranskega jedrskega programa, pa je vseeno tvegana. Iran ima svoje objekte razpršene in skrite po vsej državi, kar pomeni da je največji problem odkritje vseh tarč. Odlašanje z napadom na Iran pa povečuje možnost, da Iran pridobi jedrsko orožje.

6.1 DRŽAVE

Države, ki sem jih izbrala, so svetovne velesile ki močno vplivajo na reševanje iranskega jedrskega vprašanja. Zaradi zasledovanja lastnih interesov velikokrat ne dosežejo kompromisa in najugodnejše rešitve za vse. Ko bodo vse države spoznale, da morajo pri preprečitvi iranskega jedrskega programa opustiti lastne interese in delovati v dobro celotne mednarodne skupnosti, bodo lahko našle enotno rešitev.

6.1.1 KITAJSKA

Medtem ko je moč Rusije na Bližnjem vzhodu močno upadla se je kitajski vpliv močno povečal. Kitajska goji odnose tako z državami, ki so povezane z ZDA (Savdska Arabija in Pakistan), kot tudi s tistimi državami, ki z ZDA nimajo pozitivnih odnosov (Iran). Kitajska svojim partnericam pomaga na tistih področjih, kjer jim ZDA ne, Iran pa zalaga z opremo, ki bi bila potrebna v boju proti ZDA. Kljub temu da Kitajska pomaga tudi Siriji in Izraelu, ima ZDA največ pomislekov glede njihove pomoči Savdski Arabiji, Iranu in Pakistanu. Predvsem zato, ker je pomoč povezana z orožji za množično uničevanje.

Kitajska javno podpira mednarodna prizadevanja za preprečevanje nadaljnje jedrske proliferacije. Hkrati pa aktivno podpira prizadevanja bližnjevzhodnih držav za pridobitev lastnih vojaških jedrskih programov. Kitajska zaradi zasledovanja lastnih strateških in ekonomskih interesov išče pomanjkljivosti v mednarodnih pogodbah. Vendar največkrat krši samo duh in ne črke pogodbe. Če je ujeta pri kršenju mednarodne pogodbe, se pod pritiskom ZDA obveže, da kršitve ne bo ponovila. Hkrati pa že išče nove priložnosti, s katerimi bi zaobšla mednarodna pravila.

Iran je bil povezan s Kitajsko od začetka iransko-iraške vojne. Ta povezava je temeljila pretežno na iranskih nakupih kitajske konvencionalne vojaške opreme. Uvozi v Iran so se začeli leta 1981, kmalu po začetku vojne. ZDA so Kitajsko dvakrat opomnile in tudi sankcionirale zaradi izvoza prepovedane tehnologije v Iran (1980 in 1996). Po koncu iransko-iraške vojne, se je Iran na kitajske strokovnjake opiral pri vprašanjih glede orožja za množično uničevanje in prenosnih sistemov. Kitajska je Iranu pomagala pri razvoju

balističnih in manevrskih raket in mu zagotovila strokovno pomoč pri razvoju kemijskega in jedrskega orožja.

Iran je zaradi mednarodne izolacije in pomanjkljive konvencionalne vojaške opreme, še toliko bolj odvisen od kitajske pomoči. Za nadomestitev pomanjkljivosti na konvencionalnem področju, Iran vlaga v razvoj orožja za množično uničevanje in sisteme za prenos tega orožja. Kitajska naj bi pod pretvezo civilnega programa pomagala Iranu pri graditvi vojaškega jedrskega programa. Od leta 1992 Kitajska in Iran poskušata prepričati mednarodno skupnost, da je kitajska pomoč pri razvoju iranskega jedrskega programa v skladu s IV. členom NPT, ki dovoljuje jedrsko sodelovanje med državami na civilnem področju. Ker so bili iranski jedrski objekti podvrženi inšpekcijam IAEA, ki niso ugotovile nepravilnosti, sta Iran in Kitajska lahko nadaljevala s sodelovanjem. V juniju 1994 so kitajski strokovnjaki pomagali Iranu pri graditvi tovarne za bogatitev uranove rude. Ta pomoč je bila sumljiva zato, ker bi Iran lahko kupil obogaten uran za civilne namene na mednarodnem trgu. Stroški graditve lastne tovarne so mnogokrat večji od nakupa nizko obogatenega urana. Kitajska je Iranu pomagala tudi pri graditvi programa balističnih izstrelkov. Kljub obljubam Irana iz leta 1992, da bo spoštoval določila Režima za kontrolo raketne tehnologije, mu Kitajska s tehnologijo in strokovnimi nasveti še vedno pomaga pri razvoju lastnega programa (Russell 2005: 121–130).

Kitajska je dolgo nasprotovala prenosu iranskega jedrskega vprašanja pred VS OZN, kasneje pa se je zaradi iranskega nesodelovanja v pogovorih le vdala pritiskom drugih držav. Še vedno pa Kitajska in tudi Rusija močno nasprotujeta vojaškim sankcijam proti Iranu. Kitajska iz Bližnjega vzhoda pridobiva energetske vire. Za zagotovitev stalnega dotoka nafte in zemeljskega plina je v Iran pripravljena vložiti visoke naložbe. Zato bi bile kakršnekoli sankcije neugodne za kitajsko-iransko sodelovanje. Iran je pred oktobrskim (2005) glasovanjem v Svetu guvernerjev zagrozil s trgovinskim maščevanjem vsem državam, ki bi podprle resolucijo. Kot svarilo je Južni Koreji, ki je glasovala za resolucijo, začasno prepovedal izvoz izdelkov v Iran. Kitajska poleg prekinitve trgovinskih stikov z Iranom, v Iranu vidi tudi državo, s katero lahko nasprotuje moči Evrope in ZDA (Internet 10).

6.1.2 RUSIJA

Sodelovanje med Rusijo in Iranom se je pričelo z umikov sovjetskih sil iz Afganistana v letu 1989 (Spector in Smith 1990: 215). Dolga in pogosto tudi sovražna povezava med Iranom in Rusijo se je v zadnjem času izboljšala. Rusija je pomagala Iranu pri urjenju vojakov v ruskih bazah, začela je obnavljati jedrski objekt v Bušerju in Iranu kljub nasprotovanju ZDA prodajala orožje (Spencer 2007: 63).

Rusija je leta 1995 z Iranom podpisala pogodbo o dokončanju del v jedrski elektrarni v Bušerju, ki bo prva jedrska elektrarna v Iranu. V februarju 2005 sta Rusija in Iran podpisala sporazum o dobavi jedrskega goriva, ki obvezuje Teheran da v Rusijo vrne vse porabljene gorivne palice. Ameriški strokovnjaki so bili mnenja, da bi Iran v tej elektrarni lahko izdelal 30 jedrskih bomb na leto, za kar bi lahko uporabil gorivo iz Rusije. Vendar pa tej ideji nasprotuje določba v sporazumu, po kateri naj bi Iran na lastne stroške dovažal izrabljeno gorivo nazaj v Rusijo, kjer bi ga hranili (Kile 2006: 618). V začetku leta 2007 sta se Moskva in Teheran sprla glede financiranja gradnje jedrske elektrarne v Bušerju. Rusija je izjavila, da jedrskega goriva ne bo dobavila do marca 2007 kot je bilo prvotno dogovorjeno, zagon jedrskega reaktorja pa je bil prestavljen za nedoločen čas (Internet 11).

Rusija je, tako kot Kitajska, nasprotovala ostrejšemu pristopu do Irana. Zaradi nenapredovanja pri reševanju iranskega jedrskega vprašanja se je rusko stališče rahlo približalo ameriškemu. Rusija še vedno zavrača vojaško posredovanje, vendar ji je pomembno, da Iran ne postane jedrska sila.

6.1.3 IZRAEL

Izrael je z lastnim jedrskim programom začel v petdesetih letih prejšnjega stoletja. S pomočjo Francije, ki se je prav tako kot Izrael počutila ogrožena zaradi nacionalizma arabskih držav, je Izrael zgradil reaktorje za proizvodnjo plutonija. Kljub nekaterim očitnim dokazom Izrael svoj jedrski program močno skriva. Posedovanja jedrskega orožja ne priznava, čeprav nekateri politiki stalno namigujejo na uporabo jedrskega orožja kot zadnje možnosti. ZDA so sprejele ta nejasen položaj Izraela, zaradi česar so bile podvržene kritikam. Izrael prav tako ni podpisal NPT in verjetno je tudi v prihodnje ne bo (Bee 1995: 45). V decembru 2006 je

izraelski premier Ehud Olmert izjavil, da bi Izrael lahko imel jedrsko orožje. Kasneje je njegov tiskovni predstavnik njegovo izjavo zanikal in dejal, da podpira politiko dvoumnosti (Internet 12).

Izrael želi preprečiti, da bi Iran posedoval jedrsko orožje, saj je iranski predsednik v svojih govorih omenjal uničenje Izraela. Če bi Iran posedoval jedrsko orožje, bi se to lahko zgodilo. Izrael je zaradi majhnosti in visoke koncentracije prebivalstva zelo ranljiv pred napadi z orožji za množično uničevanje. Dodaten strah je možnost, da takšno orožje uporabijo teroristi (Heller 2000: 31–32). Drugi razlog za nasprotovanje Iranu pa je želja po ohranitvi statusa vodilne sile v regiji, ki ga Izrael ohranja zaradi zaveznitva z ZDA in dvoumnega statusa glede posedovanja jedrskega orožja.

Izrael skupaj z ZDA predstavlja največjega zagovornika ostrejših sankcij proti Iranu. Večkrat so omenjali uporabo vojaške sile in tudi izvajali vojaške vaje, s čimer so želeli Iranu pokazati svoje zmogljivosti. Glavne tarče vojaškega napada naj bi bili jedrski objekti; objekt za bogatenje urana v Natancu, objekt za predelavo urana blizu Isfahana in reaktor na težko vodo v Araku. Ker naj bi bili jedrski objekti dobro zaščiteni, naj bi izvedli jedrski in ne konvencionalni napad. Izrael je leta 1981 že izvedel preventivni napad na nedograjeni iraški jedrski reaktor. Z napadom je odložil razvoj iraškega jedrskega programa, vendar v današnjem času preventivni napad zaradi razpršenosti zalog in skladišč v Iranu ni primeren.

6.1.4 ZDA

Odnosi med ZDA in Iranom so se poslabšali s padcem šaha in še bolj z okupacijo ameriškega veleposlaništva v Teheranu in zajetjem 52 ameriških talcev za 444 dni v letu 1979, zaradi česar so ZDA proti Iranu uvedle prepoved kupovanja orožja. Zaradi domnevnega sponzoriranja terorističnih organizacij je Clintonova administracija leta 1995 uvedla trgovinski embargo. Ameriška podjetja, ki so sodelovala z Iranom na področju nafte in zemeljskega plina so dobila visoko denarno kazen. Zaradi izključenosti ameriških podjetij je na moči pridobivala Rusija, ki je Iran oskrbovala z orožjem in tudi tehnično pomočjo pri jedrskem programu.

Iran ima številne razloge, zaradi katerih ne želi sodelovati z ZDA; ZDA so leta 1953 pomagale pri strmoglavljenju priljubljenega iranskega premierja Mohameda Mosadeka, ki je nacionaliziral naftno industrijo, ki je bila do takrat pod britanskim nadzorom; kljub zatiranju opozicije so ZDA podpirale šaha; med iransko-iraško vojno so ZDA podpirale Irak... Iran je z ZDA sodeloval pri strmoglavljenju talibanskega režima v Afganistanu, vendar samo zato, ker je tihotapljenje drog iz Afganistana preko Irana prineslo številne negativne posledice. Nadaljnje sodelovanje pa je bilo končano ko je Busheva administracija uvrstila Iran na "os zla", med države ki naj bi podpirale teroriste (Spencer 2007: 64–65). Iran proti ZDA vodi sovražno politiko in se zaradi ameriške prisotnosti na Bližnjem vzhodu počuti ogroženega. S posedovanjem jedrskega orožja pa bi predstavljal resno grožnjo ZDA in regionalnim sosedom. ZDA morajo Iran prepričati, da bi jim posedovanje jedrskega orožja prineslo več nestabilnosti kot koristi. Problem je v tem, da mnogi politiki na Bližnjem vzhodu menijo, da so njihove konvencionalne sile v primerjavi z njihovimi regionalnimi tekmeci in tujimi velesilami v podrejenem položaju. Za zmanjševanje neenakomernega položaja želijo pridobiti jedrsko orožje (Russell 2005: 151, 168).

ZDA že od pojava iranskega jedrskega vprašanja želijo da bi se mednarodna skupnost ostreje odzvala. Od začetka pogajanj EU z Iranom v letu 2002 so ZDA šele v začetku leta 2005 želele neposredno sodelovati v njih, vendar je Iran njihovo ponudbo zavrnil. ZDA so kasneje prepričale evropske države k prenosu iranskega vprašanja pred VS OZN, tam pa poskušajo doseči ostrejša sankcije, katerim mnoge države nasprotujejo. ZDA naj bi že od poletja 2004 poskušale izslediti skrite vojaške objekte v Iranu, na katere bi lahko izvedle vojaški napad in s tem odstranile jedrsko orožje (Internet 13). Bush Iran in tudi Sirijo obtožuje, da se vmešavata v Irak, ogrožata iraško ozemeljsko celovitost ter ameriške vojake. Obstajajo številni argumenti, s katerimi ZDA poskušajo opravičiti napad na Iran; izboljšanje stabilnosti v regiji, povečanje varnosti v Iraku, uničenje teokratskega režima v Teheranu... Vendar je potrebno upoštevati tudi drugačne posledice; vojaška akcija bi Iran še bolj prepričala, da pridobi jedrsko orožje, hkrati pa bi se povečala možnost, da Iran odstopi od NPT. Vojaškemu napadu bi sledila gospodarska recesija, saj so mnoge države odvisne od iranske nafte.

Verjetnost, da bi ZDA napadle Iran je majhna zaradi močne angažiranosti ameriške vojske v Iraku. Napad na Irak leta 2003 kaže, da uničenje državnega režima ni dovolj za vzpostavitev stabilnosti v državi. Po koncu vojne z Irakom se ZDA z zavezniki trudijo zadušiti upor in vzpostaviti temelje za normalno delovanje države. Kredibilnost preventivnega napada je

zaradi neuspešnosti posredovanja v Iraku vprašljiva. ZDA, Velika Britanija in ostale zavezniške države bodo težko prepričale domačo in svetovno javnost o nujnosti še enega preventivnega napada zaradi suma posedovanja orožja za množično uničevanje. Vsi se bodo tudi zavedali, da vojaška akcija v tako konfliktni regiji povzroči sovražnost proti napadalni državi, kjer ima prednost domačega terena nasprotnik (Walker 2004: 62). Po napadu na Irak je na iranskem varnostnem področju prišlo do paradoksa, z odstranitvijo Sadama Huseina se je Iran znebil velike grožnje, vendar se je občutek varnosti zaradi večje prisotnosti ameriške vojske v regiji zmanjšal (Russell 2005: 74).

"ZDA si lahko vojno z Iranom privoščijo z vojaškega stališča, vprašanje pa je, ali si jo lahko tudi s političnega in finančnega" (Dakič Prelec 2006: 27). Torej, če vojaškega posega v Iran ne odobri Varnostni svet OZN, lahko enostransko ukrepanje ZDA samo poglobi razkol v mednarodni skupnosti in ogrozi varnost na Bližnjem vzhodu. Iranska vojska je, v primerjavi z ameriško, v podrejenem položaju, toda potrebno je upoštevati tudi verski element, zaradi česar bi Iran lahko podprle nekatere islamske države, predvsem pa suniti. Največja ovira, zaradi katere ZDA ne izvedejo vojaškega napada na Iran, pa je možnost iranskega maščevanja z balističnimi raketami, ki bi bile lahko opremljene s kemičnimi ali jedrskimi bojnimi konicami (Dakič Prelec 2006: 27).

Ameriško delovanje proti Iranu je podvrženo številnim kritikam zaradi dvoličnosti v ameriškem odnosu do držav, ki so ali pa še bodo postale jedrske države. Primer je sodelovanje z Indijo, ki je leta 1974 izvedla jedrski poskus. V decembru 2006 so predstavniki dom, kongres in predsednik George Bush podprli zakon o jedrskem sodelovanju med Indijo in ZDA, ki omogoča izvoz goriva in jedrske tehnologije v civilne namene v Indijo. Posel naj bi bil vreden okoli sto milijard dolarjev. Zakon je izjema, saj je v ZDA prepovedano prodajati jedrsko tehnologijo državam nepodpisnicam NPT, kar Indija je. V zameno za jedrsko tehnologijo in gorivo, bo Indija omogočila IAEA nadzor nad civilnim jedrskim programom, ne pa tudi nad vojaškim. Razlogi za ameriško sodelovanje z Indijo so: Indija je največja demokratična država na svetu, je vzhajajoča gospodarska velesila, s katero je bolje sodelovati kot pa se prepirati. Indija se z IAEA in tudi s Skupino jedrskih dobaviteljev, ki ji je leta 1974 zaradi izvedbe jedrskega poskusa ustavila dobavo jedrskega materiala, še ni dogovorila o načinih sodelovanja in izvajanju nadzora. V primeru, da bi Indija izvedla nov jedrski poskus, ima ameriški predsednik pravico do razveljavitve sporazuma (Internet 14). Seveda se s tem poraja vprašanje, zakaj bi se Iran kot država podpisnica NPT, ki ima priznane

pravice do razvoja civilne jedrske tehnologije, odpovedal svojim željam, Indijo, ki je na "nezakonit" način pridobila jedrsko orožje, pa sponzorirajo še ZDA. Možne posledice ameriške pomoči Indiji so terorizem, izraba tehnologije za vojaške namene in reakcije sosednjega Pakistana, ki prav tako poseduje orožje. Vendar so za ZDA v tem primeru bolj pomembne ekonomske pridobitve kot pa ogrožanje svetovne varnosti.

6.1.4.1 Nacionalnovarnostna strategija ZDA

Najnovejša nacionalnovarnostna strategija ZDA je bila objavljena 16. marca 2006. Predsednik Bush v uvodu pove, da so ZDA v vojni in da je to vojaška strategija, katere najpomembnejši cilj je skrbeti za varnost ameriških državljanov.

Vojna proti terorizmu še ni končana, zato se morajo Američani združiti z zavezniki in se zoperstaviti teroristom. Odvracanje proti teroristom ne deluje, zato morajo uporabiti silo. Za poraz globalnega terorizma je potrebno:

- *preprečiti teroristične napade, še preden so ti izvedeni*: proti teroristom ni mogoče uporabljati strategije odvracanja, potrebno jih je najti, ubiti ali zajeti. Potrebno je prekiniti dotok finančne podpore ter jim onemogočiti zavetje v katerikoli državi.
- *malopridnim državam in teroristom onemogočiti dostop do orožja za množično uničevanje, saj bi jih uporabili brez oklevanja*: teroristi poskušajo prizadeti čim večje število nedolžnih ljudi. Da bi se jim preprečil dostop do orožja za množično uničevanje, je potrebno uporabiti nove pristope in orodja.
- *teroristom onemogočiti podporo in zavetje v malopridnih državah*¹⁴: ZDA in zavezniške države ne razlikujejo med teroristi in njihovi podporniki, saj so oboji enako krivi za smrti nedolžnih ljudi. Vsaka vlada, ki se odloči, da bo podpirala terorizem, se odloči da bo nasprotnica svobode, pravice in miru.
- *teroristom onemogočiti nadzor katerekoli države, ki bi lahko služila kot osnova za delovanje*: cilj teroristov je uničenje demokracije, destabilizacija Bližnjega vzhoda ter napad na ZDA ter ostale države. Teroristom je potrebno preprečiti da bi uporabljali anarhična območja, ki bi bila njihova zavetišča.

¹⁴ Malopridne države so tiste države, ki pomagajo terorističnim skupinam in posedujejo ali izdelujejo orožje za množično uničevanje. Med malopridne države spadajo Severna Koreja, Iran in Irak (Raščan 2005: 111).

Za preprečevanje uporabe orožja za množično uničevanje bodo ZDA delovale tudi preventivno, toda ne v vseh primerih, saj je v njihovem interesu da grožnjo uničijo z nevojaškimi sredstvi. Preventivni napad bodo izvedli takrat, ko bi bile posledice napada z orožji za množično uničevanje prevelike.

Širjenje jedrskega orožja predstavlja največjo grožnjo ameriški nacionalni varnosti, saj uporaba tega orožja povzroči množične žrtve. Zato je jedrsko orožje privlačno za teroriste in malopridne države. Potrebno je preprečiti dostop do tehnologije za pridobivanje fisijskega materiala ter preprečiti da bi takšen material prehajal iz jedrskih držav v malopridne države ali do teroristov. Zaradi "luknje" v NPT, ki dovoljuje izdelavo fisijskega materiala v civilne namene, lahko države prikrito izdelujejo jedrsko orožje. Zato so ZDA predlagale ustanovitev sistema, ki bi vsem državam omogočal nabavo goriva za civilne jedrske reaktorje, s čimer bi se povečala transparentnost aktivnosti.

Iran predstavlja največjo grožnjo med vsemi državami. Iranski režim je pred mednarodno skupnostjo prikrival dvajsetletna jedrska prizadevanja, vendar še vedno trdi, da njihov cilj ni pridobitev jedrskega orožja. ZDA so se pridružile EU in Rusiji, ki poskušajo prepričati Iran naj sprejme določene mednarodne omejitve, ki bodo pokazale, ali je njihov jedrski program resnično civilne narave. Ta diplomatska prizadevanja morajo biti uspešna, drugače bo sledilo soočenje. ZDA so glede iranskega jedrskega programa zaskrbljene zaradi širšega okvirja; povezava s teroristi, grožnje Izraelu, preprečevanje bližnjevzhodnega mirovnega sporazuma, prekinitvev demokracije v Iraku in zanikanje državljanskih svoboščin. Vprašanje iranskega jedrskega vprašanja in ostale zadeve so lahko hitro rešene, če iranski režim spremeni svojo politiko (Internet 15).

6.1.5 ARABSKE SOSEDE

Arabske države so tradicionalno nasprotovale povečevanju iranske moči na Bližnjem vzhodu. Večina arabskih držav, razen Jemna, Sirije in Sudana, je med iransko-iraško vojno podpirala Irak. Če bi Iran zasedel južni Irak, bi od tam lahko nadzoroval Kuvajt in Savdsko Arabijo. Iz tega območja bi tudi lažje izvažal revolucijo, ki bi verjetno spodkopala zmerne arabske voditelje. Zaradi iranske izčrpanosti, ki je bila posledica osemletne vojne, arabske države v devetdesetih letih v Iranu niso videle močne grožnje. Ta občutek je izboljšala še ameriška

prisotnost, ki je onemogočila kakršnekoli ekspanzionistične težnje Irana in Iraka. Z izvolitvijo Hatamija za predsednika Irana, se je strah arabskih držav še zmanjšal.

Ko je leta 2003 prišlo do razkritja o naprednosti iranskega jedrskega programa, je večina arabskih politikov videla v Iranu primerno protiutež ameriški prisotnosti v Perzijskem zalivu in izraelskem vojaškem arzenalu. V prihodnje pa se bo njihovo stališče verjetno spremenilo. Ko in če bo Iran posedoval jedrsko orožje, bodo ZDA manj pripravljene pomagati arabskim državam v primeru napada s strani Irana. Obstaja velika verjetnost, da ko bo Iran enkrat posedoval jedrsko orožje, bo povečal svojo podporo terorističnim organizacijam. S pomočjo teroristov bi lahko napadel ameriške sile, nastanjene v Perzijskem zalivu in tudi arabske države, ki ZDA nudijo podporo. Tudi če bi se razkrila povezanost med teroristi in Iranom, bi bila verjetnost ameriškega maščevanja Iranu zaradi posedovanja jedrskega orožja manjša.

Irak bo v Iranu videl najmočnejšo zunanjo grožnjo, ne glede na to kakšna bo nova iraška oblast. Verjetno bo od ZDA zahteval, da jim zagotovijo vojaško pomoč v primeru napada s strani Irana. Po umiku ameriške vojske iz Iraka, pa se bo strah pred iranskim jedrskim programom povečal. Iračani bodo na primer lahko podprli sunitsko opozicijo v Iraku in se ne bodo bali iraškega povračila, saj bi jih jedrsko orožje odvrnilo.

Iran največjo grožnjo med manjšimi arabskimi državami (Kuvajt, Bahrain, Katar, Oman in Združeni Arabski Emirati) predstavlja za Združene Arabske Emirate, ki so še vedno nezadovoljni zaradi iranske okupacije treh spornih otokov v Perzijskem zalivu (Abu Musa, Veliki Tonb, Mali Tonb) (Russell 2005: 91–96).

6.2 MEDNARODNE ORGANIZACIJE

6.2.1 IAEA

Mednarodna agencija za jedrsko energijo (IAEA – International Atomic Energy Agency) je bila ustanovljena leta 1957 na Dunaju pod okriljem OZN. Do sredine šestdesetih let je bil vzpostavljen program inšpekcij, revizij in popisa imetja, ki so ga imenovali s skupnim imenom varovalni mehanizmi (safeguards). Države, ki so podpisale NPT ali Pogodbo o

prepovedi jedrskega orožja v Latinski Ameriki (t.i. Pogodba iz Tlatelolca) so pristale na varnostne mehanizme v vseh njihovih jedrskih objektih (Spector in Smith 1990: 422–423). Z varovalnimi mehanizmi IAEA preverja, ali države spoštujejo določila iz NPT in ostalih mednarodnih pogodb iz področja jedrske energije. Varovalni mehanizmi IAEA delujejo kot ukrepi za krepitev zaupanja ter kot sistem zgodnjega opozarjanja.

Z Dodatnim protokolom (Additional Protocol), ki ga je IAEA uvedla leta 1997 so varovalni mehanizmi postali strožji. Cilj dopolnilnih pooblastil je bil odkrivanje prikritih jedrskih programov in povečevanje zaupanja med državami. Okrepljeni mehanizmi, določeni v Dodatnem protokolu omogočajo dostop IAEA inšpekcij s kratko predhodno najavo do vseh faz jedrskega cikla, od rudnikov urana do obogatitvenih tovarn in vseh ostalih objektov, kjer se jedrski material nahaja; IAEA ima pravico do uporabe satelitov in ostalih telekomunikacijskih naprav ter zbiranja vzorcev iz okolja, kjer ni prijavljenih jedrskih objektov z namenom ugotavljanja, ali država prikriva kakšen tak objekt. Države morajo IAEA inšpektorje obveščati o raziskavah in razvoju na področju jedrskega cikla ter o pridelavi in izvozu jedrske tehnologije ter jim izdati vse potrebne dokumente in vize za prestop meja (Internet 16). V primeru, da IAEA odkrije nepravilnosti oz. kršenje varovalnih mehanizmov, potem Svet guvernerjev o kršitvah obvesti Varnostni svet OZN, sama pa ne more uvesti nobenih sankcij (Spector in Smith 1990: 422–423).

6.2.1.1 IAEA in Iran

Iran se je od Iraka in Severne Koreje naučil kako "premagati" inšpektorje IAEA. Obe državi sta izvajale dejavnosti na področju jedrskega orožja v času, ko so inšpektorji IAEA opravljali preglede, ki niso kazali na nepravilnosti. Kršitve bi verjetno našle samo nenapovedane inšpekcije z neomejenim vstopom (Russell 2005: 80).

Ko so se leta 2002 pojavili sumi, da Iran gradi neprijavljene jedrske objekte, so se pričeli inšpektorji IAEA zanimati za iranski jedrski program. V prvi polovici 2003 so potekali pogovori med Iranom in IAEA, katerih cilj je bil pojasnitev številnih spornih vprašanj, ki so se večinoma nanašali na uvoz jedrskega materiala ter skladiščenje in uporabo tega materiala. Inšpektorji so vzeli vzorce v Natancu in drugih mestih, s čimer so poskušali ugotoviti (ne)prisotnost neprijavljenih jedrskih materialov. Sodelovanje med Iranom in IAEA je bilo

spremenljivo. Konec avgusta 2003 je generalni direktor IAEA Mohamed el Baradej v poročilu Svetu guvernerjev zapisal da Iran zavlačuje pri dovoljenjih za preglede ter jim predaja nepopolne in nedosledne informacije. Zaradi tega poročila in ostalih nepravilnosti je Svet guvernerjev 12. septembra 2003 sprejel resolucijo, v kateri je zapisano, da mora Iran do konca oktobra odpraviti vse opažene pomanjkljivosti. Prav tako so od Irana zahtevali naj podpiše Dodatni protokol k Sporazumu o neširjenju jedrskega orožja in mu v primeru nespoštovanja resolucije zagrozili z predajo njihovega vprašanja pred Varnostni svet OZN. V tem obdobju so bile opazne razlike med ameriškimi in evropskimi pogledi na iransko jedrsko vprašanje.

V novembru 2003 je el Baradej poslal Svetu guvernerjev poročilo, v katerem je bilo zapisano, da je iranski jedrski program bolj napreden in široko zastavljen kot so predvidevali. Zapisano je bilo, da je Iran iskal zunanjo pomoč pri delih, materialu in tehničnem osebju pri procesu bogatitve urana. Njegov zaključek je bil, da ni potrjeno da Iran izvaja vojaški jedrski program, vendar bo IAEA potrebovala kar nekaj časa, da potrdi njihovo delovanje samo v civilne namene. 26. novembra 2003 je Svet guvernerjev podpisal resolucijo, v kateri je od Irana zahteval da popolnoma izpolnjuje varovalne mehanizme (Kile 2005: 4–10).

15. novembra 2004 je Mohamed el Baradej Svetu guvernerjev poslal šesto poročilo o napredku inšpektorjev glede iranskega jedrskega vprašanja. V poročilu je bilo zapisano, da Iran agenciji ni prijavil osem različnih jedrskih aktivnosti (med drugim tudi preizkuse bogatenja urana), ki jih varovalni mehanizmi zahtevajo. Prav tako je v poročilu zapisanih šest primerov, kjer Iranu ni uspelo pojasniti časovnega zaporedja dogodkov oz. ni priskrbel novjših informacij glede pridobivanja jedrskega goriva, skladiščenja in ravnanja z odpadki. El Baradej je poudaril, da obstajajo še nerešena vprašanja, glede katerih mora Iran priskrbeti dodatna pojasnila in dokaze.

3. septembra 2005, slab mesec po napovedih Irana, da bo ponovno pričeli z jedrskim programom, je generalni direktor IAEA, Mohamed El Baradej Svetu guvernerjev poslal novo poročilo. El Baradej je opozoril da Iran ni prenehal s proizvodnjo jedrskega goriva. Opozoril je tudi na kronološko nedoslednost pri določenih skicah centrifug, iz katere bi se lahko sklepalo, da je Iran izvajal določene poskuse že pred letom 2002, kar bi bilo v nasprotju s trditvami Irana. Inšpektorji IAEA niso mogli z gotovostjo trditi, da v Iranu ni jedrskega orožja. El Baradej je izjavil, da je zaradi številnih primerov prikrivanja aktivnosti v Iranu, sodelovanje

Irana z mednarodno skupnostjo nujno potrebno. Iran je pozval, naj sprejme dodatne ukrepe, kar vključuje neoviran dostop inšpektorjem IAEA do ključnega osebja, obratov, raziskav in razvoja ter originalnih dokumentov, ki se nanašajo na nabavo tehnologije dvojne uporabe ter občutljive opreme (Kile 2006: 626).

Konec septembra 2005 je Svet guvernerjev podal izjavo, da nesodelovanje Irana in številne nepravilnosti kažejo na neskladnost z NPT. V sprejeti resoluciji, zaradi pritiskov s strani Kitajske in Rusije, ni bilo navodila o takojšnji napotitvi Irana pred VS OZN. Svet guvernerjev naj bi Iran napotil pred VS OZN, vendar v resoluciji ni bilo zapisano kdaj naj to stori. Iran se je na resolucijo ostro odzval, saj je dovolil inšpektorjem vstop v zahtevane obrate. Poudaril je tudi, da sprejetje¹⁵ resolucije kaže na politično motiviranost nekaterih držav. V resoluciji je bilo zapisano, da iranski jedrski program ni skladen z varovalnimi mehanizmi, kar je povzročilo pričakovanja, da bosta evropska trojka in ZDA na naslednjem zasedanju Sveta guvernerjev zahtevala, da se Iran napoti pred VS OZN. Vendar je bilo že pred novim zasedanjem jasno, da se to zaradi nestrinjanja nekaterih držav članic (Rusije, Kitajske) ne bo zgodilo. Rusija je tudi predlagala ustanovitev skupnih obratov za izdelavo jedrskega goriva, po tem predlogu naj bi v Iranu potekalo uplinjanje urana, v Rusiji pa druga faza, bogatenje urana. Predlog ki sta ga podprli tudi EU in ZDA, je bil z iranske strani zavrnjen, saj so iranski politiki želeli obdržati celotni postopek bogatitve urana v Iranu (Kile 2006: 628–629).

8. avgusta 2005 je Iran pričel z aktivnostmi v obratu v Isfahanu, v začetku januarja 2006 pa je obvestil IAEA, da bo z 9. januarjem pričel z nekaterimi miroljubnimi raziskavami in razvojem na jedrskem področju, ki jih je sam prekinil.

6. marca 2006 se je Svet guvernerjev odločil, da iransko vprašanje preda Varnostnemu svetu OZN. VS in IAEA naj bi v prihodnje sodelovala, agencija bo nadaljevala z inšpekcijami, VS pa bo skrbel za sodelovanje Irana z IAEA. VS bi proti Iranu lahko uvedel tudi sankcije, vendar so bile stalne članice med seboj neenotne. Strinjale so se o tem, da mora Iran ustaviti bogatenje urana, vendar sta Rusija in Kitajska nasprotovali sankcijam (Internet 17). V skladu

¹⁵ Namesto običajnega konsenza je bila resolucija sprejeta z 22 glasovi za, 12 neodločenimi (med katerimi sta bila tudi Rusija in Kitajska) ter 1 glasom proti (Venezuela).

z zakonom iz prejšnjega leta¹⁶, je Iran prenehal s prostovoljnim sodelovanjem z IAEA, še vedno pa naj bi spoštoval določila NPT.

Generalni direktor IAEA Mohamed el Baradej je en dan po izteku roka, ki je bil postavljen v resoluciji št. 1737, 22. februarja 2007, poslal poročilo o Iranu članom Sveta guvernerjev IAEA in VS OZN. V poročilu je zapisana javna skrivnost, da "Iran ni ustavil bogatenja urana". Teheran je nadaljeval s postopki ter z gradnjo podzemeljskega kompleksa v Natancu, kjer je nameščal dodatne centrifuge za plemenitenje urana ter gradnjo reaktorja na težko vodo. Kljub temu, da je Iran bogatil uran na nižji stopnji kot je potrebno za izdelavo jedrskega orožja, pa je bila mednarodna skupnost zaradi njegovih dejavnosti zaskrbljena. V poročilu je bilo tudi zapisano da Iran zaostaja za načrti, saj bi po njihovih napovedih moralo obratovati že 3.000 centrifug, kar naj bi se zgodilo šele maja (Internet 19).

Na rednem zasedanju Sveta guvernerjev, ki se je pričel 4. aprila 2007, je generalni direktor IAEA Mohamed el Baradej pojasnil, da IAEA nima popolnih zagotovil, da je iranski jedrski program izključno miroljubne narave. Razmere v odnosih z Iranom ostajajo po njegovih besedah na "mrtvi točki". Inšpektorjem je uspelo ugotoviti, da jedrski material, ki ga je Iran prijavil, ni bil uporabljen v vojaške namene. Vendar pa zaradi nesodelovanja s Teheranom še vedno nimajo popolnega vpogleda v zgodovino iranskega jedrskega programa. Inšpektorji so tudi ugotovili, da Iran deluje le na ravni jedrskih raziskav in razvoja in ne na ravni industrijske proizvodnje (Internet 20).

Tiskovna predstavnic IAEA je v začetku aprila podala izjavo, da bo Iran sposoben razviti jedrsko orožje v štirih do šestih letih. Dodala je, da ima Iran pravico do jedrskih objektov, ki morajo biti transparentni. Poudarila je tudi, da je Iran v preteklosti prikrival jedrske poskuse in prišel do jedrskega materiala na nezakonit način (Internet 8).

¹⁶ V novembru 2005 je iranski parlament sprejel zakon, ki ga je nato potrdil še Svet varuhov, ki od vlade zahteva prekinitev izvrševanja dodatnega protokola NPT in obnovitev dejavnosti bogatenja urana, če IAEA predala iransko vprašanje pred VS OZN (Internet 18).

6.2.2 OZN

Iransko jedrsko vprašanje je prišlo v obravnavo pred Varnostni svet Organizacije združenih narodov v marcu 2006. VS OZN je 31. julija 2006 s 14 glasovi za in enim proti (Katar, ki je menil, da bo resolucija še dodatno zaostрила razmere na Bližnjem vzhodu) sprejel resolucijo št. 1696. Resolucija je od Irana zahtevala naj do 31. avgusta izpolni zahteve resolucije, drugače bodo sledile sankcije po 41. členu 7. poglavja Ustanovne listine, ki zajemajo gospodarske ter politične sankcije, vendar ne vojaških. Resolucija je od Irana zahtevala, naj sodeluje z inšpektorji IAEA in reši vsa odprta vprašanja, da začasno zaustavi vse aktivnosti povezane z bogatitvijo in ponovno predelavo jedrskega materiala, vključno z raziskavami in razvojem ter državam naložila, da v okviru nacionalne in mednarodne zakonodaje preprečujejo prenos vsega materiala, tehnologije in predmetov, ki bi pomagale pri iranskemu jedrskemu in balističnemu programu (Internet 21). Iran je zavrnil zahteve in konec oktobra zagnal še drugo kaskado 164 centrifug v jedrskem objektu v Natancu. Takrat je Iran imel dve kaskadi po 164 centrifug, do konca leta 2006 pa jih je nameraval zgraditi še 3.000. Po navedbah strokovnjakov je za industrijsko proizvodnjo obogatene urana potrebnih 54.000 centrifug (Internet 22).

Po dveh mesecih pogajanj, v katerem so uskladili želje Rusije in Kitajske po bolj milih, ter ZDA po ostrejših sankcijah, je VS OZN 23. decembra 2006 soglasno sprejel resolucijo št. 1737. V njej je bilo zapisano, da morajo vse države prenehati s prodajo surovin, opreme ali tehnologije, ki lahko prispeva k iranskemu jedrskemu in raketnemu programu. Iranskim podjetjem in posameznikom, ki so bili povezani s tem programom, so zamrznili premoženje. Iran je moral prenehati z vsemi dejavnostmi, ki so bile povezane z bogatenjem in predelavo urana, tudi raziskovalno-razvojne dejavnosti in projekte, povezane s pridobivanjem težke vode. Če Iran ne bo upošteval resolucije, mu po 60 dneh sledijo sankcije iz 41. poglavja UL OZN. Če pa bo Iran izpolnil zahteve, bodo sankcije umaknjene. Rusija si je ves čas prizadevala, da sankcije ne bi bile uvedene, vendar ji to ni uspelo. Kitajska se je zavzemala za nova pogajanja s Teheranom. V resoluciji je bilo zapisano, da vse pogodbe, ki so bile podpisane pred sprejetjem resolucije, ostanejo veljavne. Torej bo Rusija dokončala gradnjo jedrske elektrarne v Bušerju (Internet 23).

Iran je v začetku februarja 2007 veleposlanikom držav članic Gibanja neuvrščениh in Skupine 77, ki so hkrati tudi veleposlaniki pri IAEA, omogočil vstop v objekt za proizvodnjo

jedrskega goriva v Isfahanu. Dostop do obrata so imeli tudi domači in tuji novinarji (Internet 24). S tem dejanjem je Iran mednarodni skupnosti poskušal dokazati, da ničesar ne skriva. Vendar se nikakor ne nameravajo odpovedati lastnemu programu bogatenja urana, kar so podkrepili tudi z zavrnitvijo resolucije št. 1737. Medtem pa so ruski predstavniki sporočili, da Teheran zamuja s plačili za gradnjo jedrske elektrarne v Bušerju, zaradi česar bi lahko prišlo do prestavitve rokov. Sporazum predvideva, da se gorivo za reaktor dobavi do marca 2007, fizični zagon naj bi bil v septembru, začetek proizvodnje goriva pa v novembru 2007 (Internet 25). Kljub prizadevanjem resolucije št. 1737, da se Iranu prepove uvoz raketne tehnologije, je bila konec februarja 2007 v vesolje izstreljena prva iranska raketa. Tehnologijo, s katero je Iran izstrelil raketo v vesolje je možno uporabiti tudi za medcelinske balistične rakete (Internet 26).

Varnostni svet OZN je 24. marca 2007 potrdil novo resolucijo št. 1747, v kateri je sprejel dodatne sankcije proti Iranu, ker ni ustavil spornega jedrskega programa. Resolucija je od Irana zopet zahtevala ustavitve bogatitvenega procesa, mu prepovedala prodajo orožja in druge države pozvala k prekinitvi pomoči in trgovanja z Iranom. Razširjen je bil tudi seznam podjetij in oseb (na 28), proti katerim se uvajajo finančne sankcije in omejitve potovanj. Iran ima časa 60 dni, sicer mu sledijo nadaljnji ukrepi po 41. členu UL. Teheran je zaradi sprejetja nove resolucije VS OZN omejil sodelovanje z IAEA (Internet 27).

6.2.3 EVROPSKA UNIJA

Evropska unija in Iran imata dolgo zgodovino sodelovanja. "Pred-revolucionarni" Iran je bil eden izmed prvih partnerjev Evropske gospodarske skupnosti. Po izvolitvi Mohameda Hatamija za predsednika Irana se je odnos z EU leta 1997 še izboljšal. Sodelovanje je potekalo na področju energije, trgovine, vlaganj... Zaradi večje vloge EU na področju varnosti od leta 2002 pa se je odnos z Iranom poslabšal (Quille in Keane 2005: 97–99).

Pogajanja z Iranom, ki so jih v imenu Evropske unije (EU) vodile Nemčija, Francija in Velika Britanija predstavljajo poučen primer za obe strani. Pričela so se konec leta 2002. Na začetku so se pogledi med EU in ZDA glede reševanja iranskega jedrskega programa razlikovali. 21. oktobra 2003 je Iran podpisal Teheransko deklaracijo, v kateri je zapisano, da Iran nima namena izdelati lastnega jedrskega orožja, da bo za razjasnitev nekaterih vprašanj popolnoma

sodeloval z IAEA ter da ima namen podpisati Dodatni protokol k NPT. Zunanji ministri VB, Francije in Nemčije so zapisali, da Iranu priznavajo pravico do miroljubne uporabe jedrske energije v okviru NPT. Na osnovi Teheranske deklaracije, se je iranska politična elita kasneje odločila, da prekine z jedrskimi aktivnostmi za nedoločen čas (Kile 2005: 13).

Spomladi 2004 so se odvijala pogajanja med Iranom in EU, v katerih je bil udeležen tudi Javier Solana. 15. novembra 2004 je bil podpisan Pariški sporazum s katerim se je Iran zavezal k opustitvi programov, povezanih z bogatitvijo urana, katerega izpolnjevanje naj bi nadzorovala IAEA. Cilj je bil dokazati, da je iranski jedrski program namenjen izključno za civilne namene. Sporazum sta zaradi ohlapnih določil kritizirala predvsem Izrael in ZDA. Iran se je bogatitvenim aktivnostim odpovedal prostovoljno. Dolžina prekinitve je bila povezana z dolžino pogajanj med Iranom in EU, v dogovoru pa ni bilo določeno, da mora Iran zaustaviti gradnjo reaktorja na težko vodo (Kile 2005: 15–17). Hkrati so želeli tudi povečati sodelovanje med Evropo in Iranom na jedrskem, tehnološkem, ekonomskem in varnostnem področju. Evropska trojka (E3) je postavila zahtevo, da Iran popolnoma preneha z vsemi bogatitvenimi aktivnostmi ter za vedno ukine jedrski program. S tem bi Iran prepričal mednarodno skupnost, da je njihov jedrski program namenjen izključno v civilne namene. Iran je brezpogojno zavrnil evropski predlog, saj naj bi bila ukinitiv bogatitvenih aktivnosti samo začasen ukrep med pogajanj in ne stalna praksa. Hkrati so ponovno poudarili, da ima Iran kot država podpisnica NPT pravico do lastnih obratov za bogatitev urana (Kile 2006: 621).

Pogovori med Iranom in evropsko trojko niso prinesli zelenih rezultatov. EU je ves čas zahtevala, da Iran v znamenje zaupanja popolnoma ukine jedrski program. V zameno bi mu EU po razumnih cenah dobavljala gorivo za jedrski reaktor, omogočila lažji dostop do napredne tehnologije in mu pomagala z drugimi ekonomskimi in trgovinskimi vzpodbudami. Iran je stalno zavračal takšne zahteve in poudarjal, da ima kot nejedrska država podpisnica NPT pravice do razvoja lastnega civilnega jedrskega programa, hkrati pa poudarjal da so pretekle izkušnje pokazale, da se ne more zanašati na zunanjo pomoč (Quille in Keane 2005: 121).

V marcu 2005 je med ZDA in EU prišlo do zmanjšanja nasprotovanj glede pristopa do iranskega jedrskega vprašanja. ZDA so Iranu v zameno za ukinitiv bogatitvenih aktivnosti ponudile podporo pri vstopu v WTO in prodajo letalskih delov iranskemu civilnemu letalstvu. EU pa je potrdila ameriško zahtevo o napotitvi Irana pred VS OZN, če le-ta ne bo prenehal z

bogatitvenimi aktivnostmi. Iran je zavrnil ameriško ponudbo in jasno izrazil, da ZDA ne morejo sodelovati v pogajanjih z EU (Kile 2005: 17–20). V avgustu 2005 je Iran kršil Pariški dogovor in ponovno pričel z jedrskimi aktivnostmi, zaradi česar so bila pogajanja z Evropsko unijo ponovno zaustavljena.

Evropska unija je ves čas pozivala Iran naj spoštuje resolucije, ki jih je sprejel VS in naj prekine z bogatitvijo urana. Iranska stran je v aprilu 2007 privolila v ponovna dvostranska srečanja z EU. Pri sankcijah EU ves čas poudarja "dvostransko pristopnost", torej da se Iranu ves čas pušča možnost da za ustavitve procesa bogatenja urana sprejme paket vzpodbud, po drugi strani pa da se bodo sankcije proti njemu zaostriale, če ne bo prekinil postopkov. Glavni iranski jedrski pogajalec Ali Laridžani in zunanjepolitični predstavnik EU Javier Solana, sta se konec aprila 2007 tudi srečala. Skupaj naj bi skušala najti izhod iz krize, Solana je tudi izrazil upanje, da bodo pogovori kmalu prešli v pogajanja. Srečanje v Ankari štejejo za najbolj resen preboj v pogajanjih z Iranom v zadnjih sedmih mesecih, vendar je zaradi nepopuščanja Irana glede ustavitve postopka bogatenja urana, malo možnosti za kompromis (Internet 26). Do drugega srečanja je prišlo konec maja 2007 v Madridu. Oba predstavnika sta že na prejšnjem srečanju poudarila, da si želita diplomatske rešitve iranskega jedrskega vprašanja. Novo srečanje je bilo v juniju, vendar do pomembnejšega napredka ni prišlo. Zadnje poročilo IAEA ugotavlja, da Iran kljub resolucijam OZN še vedno ni prekinil bogatenja urana (Internet 9).

6.2.3.1 Strategija EU proti širjenju orožja za množično uničevanje

Države EU so razvile evropsko strategijo proti širjenju orožja za množično uničevanje zato ker so širjenje orožja za množično uničevanje identificirale kot nevarno grožnjo. Pred letom 2003 ni bilo možno govoriti o skupni evropski politiki, ki bi poskušala zmanjšati proliferacijo. Teroristični napad na ZDA 11. septembra 2001 in konflikt med članicami EU in ZDA glede posredovanja v Iraku 2003 sta dva pomembna razloga da so države poskušale oblikovati politiko, ki bi usmerjala članice EU glede boja proti širjenju orožja za množično uničevanje.

Strategija EU proti širjenju orožja za množično uničevanje je bila sprejeta decembra 2003 na zasedanju Evropskega sveta v Bruslju. Sestavljena je iz uvoda in treh poglavij. V uvodu je proliferacija orožja za množično uničevanje označena kot vedno večja grožnja

mednarodnemu miru in varnosti. Cilj strategije je preprečevanje, odvracanje, zaustavljanje in odstranjevanje (kjer je možno) proliferacijskih programov. V prvem poglavju so predstavljene grožnje in izzivi za mednarodno skupnost, ki jih povzročata širjenje orožja za množično uničevanje. Odzivi držav EU so zapisani v drugem poglavju, med najpomembnejšimi so politična in diplomatska prizadevanja ter sodelovanje z mednarodnimi organizacijami. Če takšni ukrepi ne bi delovali, je potrebno pomoč poiskati pri Varnostnem svetu OZN in uporabiti prisilne ukrepe VII. poglavja Ustanovne listine. Najboljšo rešitev problema širjenja orožja za množično uničevanje pa predstavlja stanje, ko države ne bodo več čutile potrebe po posedovanju tega orožja. Bolj kot se država počuti varno, večja verjetnost je, da ne bo iskala načinom za pridobivanje orožja za množično uničevanje oz. bo takšna prizadevanja opustila. Zadnje poglavje pa vsebuje akcijski načrt ki opredeljuje kako naj se države EU odzivajo na predstavljeno grožnjo. Pomembno je izboljševanje kontrolnih mehanizmov pri nadzoru izvoza, sodelovanje z ZDA in drugimi partnerji, povečevanje varnosti pri skladiščenju občutljivega materiala, opreme...

Strategija EU poudarja pomen preprečevanja širjenja orožja za množično uničevanje v okviru multilateralnih sporazumov in načela univerzalnosti. Poudarek pa je tudi na iskanju vzrokov za željo po orožju za množično uničevanje in njihovih rešitev ter povezovanje širjenja orožja za množično uničevanje z ostalimi aspekti politike. Razprave znotraj EU o orožju za množično uničevanje so vplivale na pristop evropske trojke do iranskega jedrskega vprašanja. Teheranska deklaracija (21. oktober 2003) nakazuje na pripravljenost EU da poskuša ugotoviti zakaj si želi Iran jedrskega orožja. Pariški dogovor (15. november 2004), kjer se priznavajo pravice in dolžnosti iz NPT, pa kaže na podporo evropskih držav mednarodnim sporazumom (Ahlström 2005: 29–46).

7. ZAKLJUČEK

Skozi poglavja diplomskega dela sem poskušala raziskati teme, ki mi bodo v pomoč pri potrjevanju oz. zanikanju zastavljenih hipotez. Prva hipoteza je, da iranski jedrski program predstavlja varnostni problem. To hipotezo lahko potrdim, ne glede na to ali Iran res razvija lastno jedrsko orožje ali ne. Svetovna javnost in politiki skoraj vseh držav so mnenja, da ima Iran "nečastne" namere ter da si zaradi povečanja svojega vpliva in zaradi preusmerjanja pozornosti iz notranjih problemov, želi pridobiti jedrsko orožje. Če bi država posedovala jedrsko orožje bi verjetno postala vodilna sila v regiji. Dokler Iran ne bo povečal transparentnosti svojega jedrskega programa do te mere da mu bo svetovna javnost verjela da razvija samo civilni jedrski program, toliko časa do Iran predstavljal sodobni varnostni problem. Če bo Iran še naprej nekaznovano bogatil uran, bo to vzpodbuda za mnoge islamske skrajneže in fundamentaliste. To bi bila lahko velika vzpodbuda za protizahodne aktivnosti in poslabšanje ekonomske stabilnosti zahodnih držav. Na gospodarskem področju bi bili najprej prizadeti Japonska in Evropa, kasneje tudi ZDA, Rusija in Kitajska.

Druga hipoteza je, da Iran razvija lastno jedrsko orožje s ciljem povečanja vpliva na Bližnjem vzhodu. Te hipoteze ne morem niti potrditi, niti zavrniti saj ni dokazano da bi Iran razvijal vojaški jedrski program. Če bi ga razvijal, bi bilo verjetno to povezano s povečevanjem moči in vpliva tako v regiji kot v svetovnem merilu. Iran se ima za naslednika velike Perzijske države in se ponovno želi uveljaviti kot velesila. Po napadu na Irak edinega resnega tekmeca v regiji predstavlja Izrael, za katerega obstaja velika verjetnost, da poseduje jedrsko orožje. Če bi Iran posedoval jedrsko orožje, bi s tem zmanjšal verjetnost napada Izraela. Vendar ne obstajajo neposredni dokazi, ki nakazujejo na to, da Iran to želi doseči s posedovanjem jedrske bombe.

Tretja hipoteza je, da je odnos starih imetnic jedrskega orožja do iranskega jedrskega programa negativen, kar lahko potrdim. Te države so do statusa jedrske države zelo zaščitniške in v ta ozek krog ne želijo sprejeti novih držav, predvsem ne takšnih držav, za katere se domneva da ne bodo upoštevale zahodnih norm in bodo želele uresničiti lastne interese. Po drugi strani pa te države že dolgo časa posedujejo jedrsko orožje in poznajo slabe strani jedrskega orožja in zato poskušajo od posedovanja jedrskega orožja odvrniti čim večje število novih držav. Vendar pa države, ki poskušajo Iran prepričati o prekinitvi spornega

jedrskega programa med seboj nimajo usklajenih načinov delovanja. Vse države so izrazile željo po tem, da Iran ne pridobi jedrskega orožja toda vsaka izmed njih zasleduje lastne cilje. Rusija in Kitajska sta si, tako kot ostale države, ki so sodelovale v pogajanjih z Iranom prizadevali, da Iran prekine jedrske aktivnosti, dokler inšpektorji IAEA ne potrdijo, da Iran ne deluje v smeri pridobivanja jedrskega orožja. Kljub temu, da je Iran vztrajno zavračal takšne zahteve, sta Rusija in Kitajska najprej nasprotovali prenosu iranskega jedrskega vprašanja pred Varnostni svet OZN, nato pa ostrejšim sankcijam. Rusija si prizadeva dokončati jedrsko elektrarno v Bušerju in dobavljati gorivo za omenjeno elektrarno. Kitajska pa ne želi ogroziti projekta, s katerim bi si zagotovila stalen dotok energije. Na drugi strani pa je ZDA že od vsega začetka zahtevala stroge sankcije, vendar je bila dolgo časa pri teh zahtevah edina, zaradi česar ni bila upoštevana.

Pogajanja z Iranom so trenutno na mrtvi točki, zahodne države z ZDA na čelu zahtevajo da Iran preneha z plemenitenjem urana, kar pa Iran vztrajno zavrača. Države bodo morale najti kompromisno rešitev, ki pa se trenutno zdi malo verjetna. Rešitev je možno najti potem, ko se ugotovijo resnični vzroki ki Iran "ženejo" k jedrskemu programu. Potem bo možno ponuditi Iranu primerno nadomestilo za ukinitvev jedrskega programa in tako zadovoljiti interese vseh držav.

Za cilj diplomskega dela sem zastavila vprašanje, ali obstaja zanesljiv mednarodni neproliferacijski režim, ki bi vsem državam neimeticam jedrskega orožja poskušal preprečiti pridobivanje le-tega. Kot sem ugotovila, obstaja mednarodni neproliferacijski režim, ki vključuje številne nadzorne mehanizme, s katerimi se poskuša neimeticam jedrskega orožja in nedržavnim akterjem preprečiti pridobivanje jedrskega orožja. Pomanjkljivost režima je v tem, da ga izvršujejo posamezne države in mednarodne organizacije, ki zasledujejo lastne interese in zaradi tega je izvrševanje neproliferacijskega režima nepopolno.

VIRI

ČLANKI V REVIJAH OZIROMA ZBORNIKI:

- 1) Abrahamian, Ervand (2004): Iran. V Mark Kesselman, Joel Krieger in William A. Joseph (ur.): *Introduction to Comparative Politics*, 571–618, 3. izdaja. Boston, New York: Houghton Mifflin.
- 2) Ahlström, Christer (2005): The EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction. V Shannon N. Kile (ur.): *Europe and Iran: perspectives on non-proliferation*, 27–46. Oxford, New York: Oxford University Press.
- 3) Dakič Prelec, Drago (2006): Prikaz Iranske moči. *Revija Obramba* 38(5), 27.
- 4) Ehteshami, Anoushiravan (2002): Tehran's Tocsin. V Alexander T. Lennon (ur.): *Contemporary nuclear Debates: Missile Defense, Arms Control, and Arms Races in the Twenty-first Century*, 151–157. Cambridge: MIT Press.
- 5) Giles, Gregory F (2000): The Islamic Republic of Iran and Unconventional Weapons. V Peter René, Lavoy, Scott Douglas Sagan in James J. Wirtz (ur.): *Planning the unthinkable: How new powers will use nuclear, biological, and chemical weapons*, 79–103. Ithaca (NY), London: Cornell University Press.
- 6) Kapur, Ashok (2000): New Nuclear States and International Order. V T. V., Paul Richard J., Harknett in James J. Wirtz (ur.): *The absolute weapon revisited: nuclear arms and the emerging international order*, 237–261. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- 7) Kile, Shannon N. (2005): The Controversy over Iran's nuclear programme. V Shannon N. Kile (ur.): *Europe and Iran: perspectives on non-proliferation*, 1–22. Oxford, New York: Oxford University Press.
- 8) Kile, Shannon N. (2006): Nuclear arms control and non-proliferation. V *SIPRI yearbook 2006: armaments, disarmament and international security*, 607–638. Oxford: Oxford University Press.
- 9) Paul, T.V. (2006): The risk of Nuclear War does not belong to history. V Raimo Väyrynen (ur.): *The Waning of major War: Theories and Debates*, 113–132. London, New York : Routledge
- 10) Quille, Gerrard in Rory, Keane (2005): The EU and Iran: towards a new political and security dialogue. V Shannon N. Kile (ur.): *Europe and Iran: perspectives on non-proliferation*, 97–121. Oxford, New York: Oxford University Press.

- 11) Roshandel, Jalil (2005): The nuclear controversy in the context of Iran's evolving defence strategy. V Shannon N. Kile (ur.): *Europe and Iran: perspectives on non-proliferation*, 47–71. Oxford, New York: Oxford University Press.
- 12) Sagan, Scott (2006): How to Keep the Bomb from Iran. *Foreign Affairs* 85(5), 45–59.
- 13) Simpson, John in Darryl Howlett (1995): The Future of the Non-Proliferation Treaty: an Overview. V John Simpson in Darryl Howlett (ur.): *The Future of the Non-Proliferation Treaty*, 3–10. Houndmills: Macmillan, New York: St. Martin's Press.
- 14) Sloss, Leon (2002): The New Arms Race. V Alexander T.J. Lennon (ur.): *Contemporary Nuclear Debates*, 226–244. Cambridge: MIT Press.
- 15) Wirtz, James J. (2000): Introduction. V Peter René Lavoy, Scott Douglas Sagan in James J. Wirtz: *Planning the unthinkable: how new powers will use nuclear, biological, and chemical weapons*, 1–15. Ithaca. London: Cornell University Press.

SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE:

- 1) Arbatov, Aleksej Georgievič (2006): *Beyond nuclear deterrence: transforming the U.S.-Russian equation*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- 2) Bee, Ronald J. (1995): *Nuclear proliferation: The post-cold-war Challenge*. Ithaca: Foreign Policy Association.
- 3) Chubin, Shahram (2002): *Whither Iran?: Reform, domestic politics and national security*. Oxford, New York: Oxford University Press for the International Institute of Strategic Studies.
- 4) Goldstein, Joshua S. (2003): *International Relations*, 5. izdaja. New York: Longman.
- 5) Grizold, Anton (1999): *Evropska varnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 6) Forsberg, Randall, William, Driscoll, Gregory, Webb in Jonathan, Dean (1995): *Nonproliferation primer: preventing the spread of nuclear, chemical, and biological weapons*. Cambridge, London: MIT Press.
- 7) Heller, Mark A. (2000): *Continuity and Change in Israeli Security Policy*. Oxford, New York: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies.
- 8) Kotnik-Dvojmoč, Igor (2002): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 9) Lubi, Darko (1999): *Jedrsko širjenje po hladni vojni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- 10) Raščan, Stanislav (2005): *Spremembe varnostne politike ZDA po 11. septembru 2001*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 11) Russell, Richard L. (2005): *Weapons Proliferation and War in the Great Middle East*. Abingdon, New York: Routledge.
- 12) Spector, Leonard S. in Jacqueline R., Smith (1990): *Nuclear ambitions: The spread of nuclear weapons, 1989-1990*. Boulder: Westview Press
- 13) Spencer, William J. (ur.) (2007): *Global studies: The Middle East*, 11. izdaja. Dubuque: Mc Graw-Hill/Contemporary Learning Series.
- 14) Walker, William (2004): *Weapons of Mass Destruction and International Order*. Oxford, New York: Oxford University Press for the International Institute of Strategic Studies.
- 15) Žabkar, Anton (2003–2004): *Marsova dediščina*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

INTERNETNI VIRI:

- 1) Internet 1: Svet Evropske unije (2003): *A Secure Europe in a better World*. Dostopno na <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (5. februar 2007).
- 2) Internet 2: Skupščina SFRJ (1970): *Pogodba o neširjenju jedrskega orožja*. Beograd: Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije 10. Dostopno na http://www.ujv.gov.si/fileadmin/ujv.gov.si/pageuploads/si/Zakonodaja/Mednarodne_pogodbe/multilateral/m14.pdf (20. marec 2007).
- 3) Internet 3: *Smernice skupine jedrskih dobaviteljev*. Dostopno na <http://www.nuclearsuppliersgroup.org> (30. april 2007).
- 4) Internet 4: Rafsandžani za sodelovanje z EU (2005). *Delo*, 11.5. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,61462&fromsearch=1 (16. marec 2007).
- 5) Internet 5: Pudgar, Avgust (2005): Odločilen bo drugi krog. *Delo*, 20.6. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20050620&ed=0&pa=4&ar=b3e896ab38e5f531840102a39f9a7bd004&fromsearch=1 (16. marec 2007).
- 6) Internet 6: Berlin: Teheran je prestopil mejo (2006). *Delo*, 10.1. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,111207&fromsearch=1 (9. januar 2007).

- 7) Internet 7: Iran v klubu jedrskih držav (2007). *Delo*, 9.4. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,204100&fromsearch=1 (19. junij 2007).
- 8) Internet 8: Iran je prikrival jedrske poskuse (2007). *Delo*, 11.4. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,204687&fromsearch=1 (19. junij 2007).
- 9) Internet 9: Iran vabi inšpektorje IAEA (2007). *Delo*, 26.6. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20070626&ed=0&pa=8&ar=a87dc673c2c49116c7fd15e281debb2404&fromsearch=1 (3. julij 2007).
- 10) Internet 10: Baković, Zorana (2007): Peking pripravljen sodelovati s trojko. *Delo*, 14.1. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20060114&ed=0&pa=4&ar=e7d12086d4c65791e2b58681ede2b80804&fromsearch=1 (9. januar 2007).
- 11) Internet 11: Baković, Zorana (2007): Diplomatski valček v Moskvi. *Delo*, 29.3. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20070329&ed=0&pa=10&ar=f97236ec06ee24d99a676cf67de67c4b04&fromsearch=1 (2. april 2007).
- 12) Internet 12: Attya zahteval sankcije OZN za Izrael (2006). *Delo*, 12.12. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,177365&fromsearch=1 (9. januar 2007).
- 13) Internet 13: Urbanija, Anamarija (2005): Izboljševalec sveta v Beli hiši. *Delo*, 31.1. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20050131&ed=0&pa=5&ar=fb8f7a8270112a09f9fa5b05cf764a3304&fromsearch=1 (5. marec 2007).
- 14) Internet 14: Barbara Kramžar (2006): Nenačelni jedrski dogovori. *Delo*, 11.1. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20061211&ed=0&pa=5&ar=218d95b6560d52c14733a975c3ea19d904&fromsearch=1 (9. januar 2007).
- 15) Internet 15: *The National Security Strategy of the United States of America* (2006). Washington: The White House. Dostopno na <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf> (21. maj 2007).
- 16) Internet 16: *International Atomic Energy Agency: Factsheets & FAQs*. http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html (3. julij 2007).

- 17) Internet 17: Iranske ambicije bo obravnaval Varnostni svet (2006). *Delo*, 8.3. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,123960&fromsearch=1 (10. januar 2007).
- 18) Internet 18: Pot za pogajanja še vedno odprta (2006). *Delo*, 6.2. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20060206&ed=0&pa=1&ar=36aaf712fa1919a01ab727d52de66d6a04&fromsearch=1 (10. januar 2007).
- 19) Internet 19: Soban, Branko (2007): Teheran kljub grožnjam ni ustavil bogatenja urana. *Delo*, 24.2. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20070224&ed=0&pa=7&ar=978f96ad809be1cb664106377067f07804&fromsearch=1 (2. marec 2007).
- 20) Internet 20: Iranski jedrski program (ne)miroljubne narave (2007). *Delo*, 5.3. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,195536&fromsearch=1 (27. marec 2007).
- 21) Internet 21: Varnostni svet Organizacije združenih narodov (2006): *Resolucija št. 1696 Varnostnega sveta OZN*. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/450/22/PDF/N0645022.pdf?OpenElement> (20. februar 2007).
- 22) Internet 22: Mednarodna skupnost bi Teheran kaznovala (2006). *Delo*, 25.10. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,167033&src=rp (24. marec 2007).
- 23) Internet 23: Varnostni svet Organizacije združenih narodov (2006): *Resolucija št. 1737 Varnostnega sveta OZN*. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/681/42/PDF/N0668142.pdf?OpenElement> (20. februar 2006).
- 24) Internet 24: Iranski jedrski reaktorji vabijo (2007). *Delo*, 3.2. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,188959&fromsearch=1 (21. februar 2007).
- 25) Internet 25: Laridžani: "Iran ne bo prekinil bogatenja urana" (2007). *Delo*, 20.2. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,192506&fromsearch=1 (21. februar 2007).
- 26) Internet 26: Pripravljeni na vojno (2007). *Delo*, 25.2. Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,193694&fromsearch=1 (2. marec 2007).

27) Internet 27: Varnostni svet Organizacije združenih narodov (2007): *Resolucija št. 1747 Varnostnega sveta OZN*. Dostopno na <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/281/40/PDF/N0728140.pdf?OpenElement> (25. april 2007).